

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA GEOGRAFIE

VYBRANÉ TEXTY Z POLITICKÉ GEOGRAFIE

Určeno studentům magisterského studia

Mgr. Ing. Libor Lněnička

Úvod

Dostává se Vám do rukou základ učební opory, jejíž hlavním cílem je shrnout zásadní myšlenky a proměny společensko-politického života a vývoje jednotlivých států světa. Politická geografie ve své podstatě odráží historicko-společenské procesy, které historicky formovaly nové státní útvary, přispívaly ke změně společenských systémů a odrážely myšlenky významných představitelů z řad geografických, ekonomických a politických osobností. Současné studijní texty, které jsou k dispozici (např. BAAR, V., RUMPEL, P., ŠINDLER, P. Politická geografie, Ostrava: Ostravská univerzita, 1996; IŠTOK, I. Politická geografie a geopolitika, Prešov: Prešovská univerzita v Prešově, 2004) v současné době již nereflektují společensko-procesní změny a je potřeba provést jejich revizi. Předkládaný materiál se snaží logickou formou přiblížit téma politické geografie studentům zeměpisu. V textu jsou shrnuty základní myšlenky předních českých politologů, odborníků na geografii i mezinárodní vztahy, ale i ekonomů. Úkoly a příklady cvičení, které jsou závěrem každé kapitoly, jsou pouze ukázkou, jak může probíhat zakončení kurzu Politické geografie.

Základem je pochopení procesů a jevů, které ve společnosti probíhají ať již řízeným, či neřízeným způsobem a nalezení kontinua mezi společností, ekonomickou a politickou stránkou života, sociálními předpoklady a potřebami společnosti. To vše v důsledku může reflektovat současná politická geografie. Text je rozdělen do osmi samostatných kapitol, z nichž každá řeší svoji oblast zájmu politické geografie. Při pohledu na rozdělení kapitol je nutné si uvědomit, že i politická geografie ve svém pojetí zahrnuje obrovskou škálu různých subdisciplín (geopolitika, geografie voleb, geografie konfliktů, mezinárodní vztahy apod.), proto jednotlivé kapitoly jsou pojímány v nejširší rovině, přičemž je vždy zmíněn odkaz na příslušnou literaturu, kde mohou zájemci najít více informací. Při studiu tohoto materiálu přejí hodně úspěchů a všem co se o politickou geografii zajímají, přejí, aby si pomocí tohoto textu rozšířili své znalosti.

Autor

Texty jsou dostupné v interaktivní podobě na:

<http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pedf/js11/geo/web/index.html>

<http://is.muni.cz/elportal/?id=936451>

© Mgr. Ing. Libor Lněnička, PedF MU Brno, 2011

Obsah

1. Teoreticko-metodologické základy předmětu	5
1.1 Historický vývoj politické geografie.....	5
1.2 Obsah a předmět studia politické geografie	6
1.3 Postavení v systému věd	7
2. Geopolitika a její uplatnění v geografii.....	9
2.1 Vymezení geopolitiky	9
2.2 Geopolitika – přístupy	10
2.3 Struktura geopolitiky	10
2.3 Současné geopolitické koncepty a systémy	11
3. Politická struktura a politický systém.....	13
3.1 Politická moc	13
3.2 Moc ve státě.....	14
3.3 Politický systém.....	19
3.4 Státní suverenita	21
4. Prostorové aspekty vývoje politických regionů.....	23
4.1 Prostorovo-politická organizace společnosti	23
4.2 Politický region	23
4.3 Stát jako základní politický region	24
4.3.1 Státní území.....	25
4.3.2 Obyvatelstvo státu.....	31
4.3.3 Formy a typologie států	32
5. Národní identita a nacionalismus	36
5.1 Národ.....	36
5.2 Nacionalismus	37
6. Mezinárodní organizace a vybrané integrační procesy ve světě	39
6.1 Mezinárodní společenství.....	39

6.2 Integrace a její aspekty	43
6.3 Integrační procesy v Evropě po roce 1945.....	47
6.4 Přehled hlavních institucí Evropské unie	53
6.5 Základní politiky EU	57
6.6 Integrační seskupení ve světě	60
7. Geografie voleb	64
7.1 Základní definice voleb	64
7.2 Volební systémy	65
7.2.1 Většinový volební systém	65
7.2.2 Volební systém poměrného zastoupení	66
7.2.3 Smíšený volební systém	68
7.3 Druhy voleb v České republice	68
8. Globalizace a její geografický rozměr.....	71
8.1 Vývoj globalizace.....	71
8.2 Geografické aspekty globalizace.....	73
8.3 Rozvoj globalizace	74
8.4 Důsledky globalizace	76
Seznam literatury	78
Seznam obrázků	81
Příloha 1 Obrysová mapa světa.....	83

1. Teoreticko-metodologické základy předmětu

1.1 Historický vývoj politické geografie

První kapitola se zabývá historickým vývojem politické geografie. Politická geografie jako samostatná disciplína patří mezi mladší vědecké disciplíny a etablovala se až v 18. století. Zásadním konceptem používaným až do 18. století byl především geografický determinismus, který v kontextu politického vývoje státu představoval objektivní popis státních útvarů, které v té době existovaly. Někteří autoři přistupovali ke zkoumání politické moci daného území a jeho vazeb s ohledem na prostorovou strukturu. Další část je věnována vůbec uchopení konceptu politické geografie, vymezení předmětu a objektu studia a postavení politické geografie v systému moderních věd.

Vztah mezi politickou činností a prostorem poutal pozornost již odpradávná. Některé myšlenky lze nalézt již v dílech antických autorů (Hérodotos, Platón, Aristoteles, Strabón). Např. Aristoteles vytvořil samostatný model státu, vymezil funkce hlavního města a řešil problematiku hranic. Tyto myšlenky o vztahu mezi geografickým prostředím a lidskou společností jsou až do 19. století spjaté s geografickým determinismem a jeho kritikou. Z hlavních osobností lze jmenovat např. J. Bodina, W. Pettyho nebo Ch. L. de S. Montesquieuho.

Termín „politická geografie“ se poprvé objevil až v 18. století např. v pracích francouzského ekonoma **A. R. Turgoda** nebo v přednáškách německého filosofa **I. Kanta** (ten považoval politickou geografii za disciplínu, která se má zabývat zkoumáním vztahů mezi jednotlivými politickými jednotkami a jejich fyzickogeografickým zázemím). Zde si všimněte, že se vůbec nemluví o sociální geografii, natož o teorii, že politická geografie je součástí socioekonomické geografie. V průběhu 18. století se politické geografii věnovala okrajově řada vědců. Z těch nejznámějších uvedme alespoň **K. Wyrwicze**, Y. M. Gobleta či **K. Rittera**.

Politická geografie, jako vědní disciplína, vznikla na přelomu 19. a 20. století. K jejím zakladatelům patří osobnosti jako **Friedrich Ratzel** a **Halford Mackinder**. F. Ratzel formuloval základní koncepty politické geografie a systematizoval je. Jeho hlavní myšlenky jsou shrnuty v dílech *Antropogeographie* (1882, 1891) a *Politische Geographie* (1897). Ratzel sloučil prvky geografického determinismu se sociálním darwinismem, tím vznikla základní koncepce tzv. „Lebensraum (životní prostor)“
Vývoj politické geografie ve 20. století ovlivňovaly myšlenky různých škol, především německé, francouzské a anglosaské. Představitelé těchto škol se věnují především jak obecně, tak regionálním problémům politické geografie. Uvedme pouze přehled nejznámějších osobností tehdejší doby:

- **Německou školu** představují – A. Supan, A. Hettner, W. Vogel, K. Haushofer, M. Swind, ze současných pak U. Ante, K. Kost apod.
- **Francouzskou školu** představují – E. Reclus, P. V. de la Blache, J. Ancel, J. Gottmann, ze současných pak M. Korinman nebo Y. Lacoste.
- **Anglosaská škola** je značně rozsáhlá – mezi britské reprezentanty lze zařadit H. J. Mackinder, ze současných např. J. Short, R. J. Johnson, P. J. Taylor.

K představitelům americké politické geografie patří D. Wittlesey, R. Hartshorne, I. Bowman, ze současných např. F. M. Shelley, P. O´ Sullivan, J Peterson a další.

Vývoj politické geografie v českých zemích je o poznání mladší než ve světových zemích. Politická geografie nebyla až do 20. let 20. století předmětem zájmu českých geografů. Z českých geografů se otázkami politické geografie zabývali před druhou světovou válkou **V. Dvorský** nebo **J. Korčák**. Jeho dílo Geopolitické základy Československa (1938) je základem studia vztahů v období světové války. Dalšími osobnosti jsou např. **V. Häufler** a **M. Blažek**.

Ze současných českých osobností zabývajících se politickou geografii lze jmenovat např. **R. Wokouna**, **M. Holečka**, **V. Gardavského**, **J. Brinkeho**, **R. Ištoka**, **P. Šindlera**, **V. Baara**, **P. Daňka** či **I. Šotkovského**.

Podobnější vývoj politické geografie lze najít např. v BAAR, V., RUMPEL, P., ŠINDLER, P. Politická geografie, Ostrava: Ostravská univerzita, 1996.

Klíčová slova kapitoly

Historický vývoj, německá, francouzská a anglosaská škola, česká politická geografie.

1.2 Obsah a předmět studia politické geografie

Politická geografie je chápána jako geografická disciplína zabývající se vzájemným vztahem a působením geografického prostoru s politickými procesy a jevy v něm (Šindler, 1996).

Politická geografie je chápána jako studium procesů, které vytvářejí národy a státy ve složitých vazbách a souvislostech s geografickým prostředím (Gardavský, 1994).

Po úvodních dvou definicích samotné vědní disciplíny můžeme provést obecné závěry, kterými si vytýčíme objekt a předmět studia politické geografie. Jde nám především o pochopení a správnou interpretaci politické mapy v minulosti a současnosti, dále o objasnění prostorových rozdílů a podobností politického charakteru, ale také o poznání specifík územního vývoje a politického rozvoje jednotlivých států a oblastí světa.

Předmětem výzkumů jsou především ty části zemského povrchu, které jsou vymezeny hranicemi a mají určitou organizaci – tedy **státy**. Zásadním paradigmatem, které politická geografie řeší, je otázka vlivu státu a jeho politiky na utváření geografického prostředí (krajinné sféry).

Předmět výzkumu:

- Struktura a funkce politických regionů světa (z politického hlediska homogenní regiony).

- Analýza administrativně-správních celků (vnitřní organizace velkých států a členění států na menší administrativní jednotky. Tyto jednotky mohou být vymezeny na základě legislativy daného státu, či na základě obecně uznávaných regionalizačních kritérií).
- Postavení a struktura nadnárodních celků a korporací ve světě (politická /formální, či neformální/ seskupení států).
- Politická geografie je v podstatě synonymem pro geopolitiku a je tak často chápána jako ekvivalent překladu pojmu politická geografie do francouzštiny i angličtiny (Nižňaský, 1994).

Objekt zkoumání:

- Regionální procesy, historický vývoj a transformace regionů světa (nejčastěji států, ale i jiných regionálních, národních a nadnárodních seskupení).
- Vzájemné interakce mezi politickou sférou vlivu společnosti a přírodními podmínkami.

Definice socioekonomického prostoru, který je základem pro budoucí vymezení státních útvarů.

Definice politické geografie: „Vědní disciplína, zabývající s otázkami územního rozvoje států a jejich částí, jejich hranic a prostorově časovým rozložením politických sil uvnitř jednotlivých států a jejich skupin.“ (Demek, 1980)

Novými oblastmi zájmu politické geografie jsou také mimo jiné světový řád, vztah národa a státu, politika a ekonomicko-politická integrace.

Více v BAAR, V., RUMPEL, P., ŠINDLER, P. Politická geografie, Ostrava: Ostravská univerzita, 1996.

Klíčová slova kapitoly

Stát, socioekonomická geografie, historický vývoj, regionalizační procesy.

1.3 Postavení v systému věd

Postavení politické geografie v současném systému věd není jasně předurčeno a je předmětem mnoha diskuzí. Záleží na konkrétním geografovi, jaký přístup k vymezení vědy zvolí. Nečastěji je politická geografie považována za jednu ze součástí **socioekonomické geografie**. Hlavním důvodem je společný cíl výzkumu – hledání zákonitostí, vztahů a korelací mezi procesy fyzicko-geografickými a socioekonomicko-geografickými (Šindler, 1996).

Základním předmětem studia jsou jevy politického charakteru. Politická geografie řeší mnoho problémů, jež jsou předmětem zájmu politických, ekonomických věd, historie, politologie, sociologie, právních věd apod. Podstatou názoru v politické geografii není geografický determinismus, ani voluntaristický indeterminismus, ale metodologický přístup, podle kterého člověk je součástí přírody, podléhá jejich

vlivům, ale sám je také utváří a přetváří do své podoby při uspokojování svých potřeb a respektování přírodních zákonů.

Základní teze politické geografie:

- Politická geografie je považována za jednu z disciplín socioekonomické (sociální) geografie (Brinke, 1994).
- Politická geografie jako samostatná geografická disciplína patří do skupiny věd o regionálních komplexech (Demek, 1980).
- Politická geografie je založena na interakcích mezi politologií, mezinárodními vztahy, ekonomikou, sociologií a kulturní geografii.

Více v BAAR, V., RUMPEL, P., ŠINDLER, P. Politická geografie, Ostrava: Ostravská univerzita, 1996; IŠTOK, I. Politická geografie a geopolitika, Prešov: Prešovská univerzita v Prešově, 2004.

Klíčová slova kapitoly

Politická geografie, socioekonomická geografie, věda, vědní disciplína, metodologický přístup.

Ověření znalostí

1. Na základě historického vymezení politické geografie stručně definujte historický vývoj vědní disciplíny.
2. Myslíte si, že geografický determinismus je dostačující pro pochopení vývoje politické geografie?
3. Jak byste definovali objekt zájmu politické geografie?
4. Lze současnou politickou geografii považovat za samostatnou vědní disciplínu?

Praktická cvičení

1. Najděte si na internetu jednu historickou osobnost z politické geografie a stručně ji charakterizujte.
2. Jmenujte některé významné představitele současné české politické geografie a stručně charakterizujte jejich myšlenky.

2. Geopolitika a její uplatnění v geografii

„Geopolitika je moderní slovo – paklíč slibující všechno vysvětlit a všemu rozumět.“
(P. Lorot)

Následující kapitola si klade za cíl seznámit v krátkosti s pojmem geopolitika a vymežit základní přístupy k jejímu používání a aplikaci ve vztahu k politické geografii.

2.1 Vymezení geopolitiky

Pojem geopolitika vyjadřuje jednoduše řečeno vztah mezi politickými jevy a procesy na straně jedné a geografickým prostorem na straně druhé. Geopolitika ve svém smyslu není ani vědecká disciplína ani doktrína, ale prezentuje se schopností myslet v kategoriích prostoru a různých politických vztahů.

Teoretický základ lze nalézt již v dílech **F. Ratzela** („Životní prostor – Lebensraum“), kdy používal spojení politické geografie a geopolitiky. Dalším významným představitelem německé školy byl v meziválečném období K. Haushofer. Nicméně historické zkušenosti s fašistickým Německem byly nakolik závažné, že došlo v poválečném období k odklonu od německé školy a distancování se od pojmu geopolitika. Od té doby se vyvíjela samostatně pouze politická geografie. Výrazná změna nastala až v 70. a 80. letech 20. Století, a to především ze tří důvodů:

- a) Dochází ke změně poválečného systému mezinárodních vztahů mezi Západem a Východem.
- b) Nástup nové generace politologů a politických geografů.
- c) Internacionalizace politických procesů, jejich komplexnost a integrační tendence.

Všeobecně přijímaná definice geopolitiky neexistuje proto ani v současné podobě se nepovažuje za samostatnou vědeckou disciplínu. Např. R. Kjellen považuje geopolitiku za jednu v poddisciplín státopěvy.

Více o přístupu jednotlivých autorů k vymezení geopolitiky lze nalézt v IŠTOK, I. *Politická geografie a geopolitika*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešově, 2004, ISBN 80-8068-313-1.

Současná podoba geopolitiky se profiluje jako aplikovaná interdisciplinární oblast studia, která využíváním poznatků více vědních disciplín analyzuje řízení politických subjektů v prostoru. Tyto analýzy vyúsťují do různých moderních koncepcí, doktrín a modelů.

Klíčová slova kapitoly

Geopolitika, historie, F. Ratzel.

2.2 Geopolitika – přístupy

- **Organická geopolitika:** Ratzel, Kjellén - stát je živý organismus.
- **Stará (klasická) geopolitika:** Mahan, Mackinder, Haushofer, Spykeman, Meinig, Gray - poloha a „vybavenost“ determinují chování, zahraniční politiku států.
- **Nová geopolitika:** Cohen, Sproutovi, Starr, Most, O'Loughlin, Anselin, Kissinger - zdůraznění významu subjektů, aktérů (lidské aktivity), odmítání geodeterminismu, svět je pestrou mozaikou heterogenních regionů
- **Kritická geopolitika:** Ashley (disidentní mezinárodní vztahy: odmítnutí universalismus, zdůraznění jedinečnosti, originality), Dalby, Ó Tuathail (kontextualita), geopolitiku je nutné studovat a chápat v jejím kontextu; geopolitické produkty jsou součástí mezinárodních vztahů (formální teorie jsou nedůležité).

Postmoderní přístup: „Její pole působnosti je mobilní, je to guerilla, která používá, co jí přijde pod ruku a která operuje v terénu, jenž je ovládán hegemonní politikou vůlí a bojuje proti homogenizaci heterogenního“ (Ó Tuathail, 1996)

Klíčová slova kapitoly

Organická geopolitika, stará geopolitika, nová geopolitika, kritická geopolitika.

2.3 Struktura geopolitiky

Z hlediska prostoru, ve kterém se geopolitika aplikuje, rozlišuje Y. Lacoste geopolitiku vnější a vnitřní. Vnitřní geopolitika (analýza řízení politických subjektů v prostoru) představuje novou dimenzi. Dříve byla chápána jako vnější geopolitika. Vnější geopolitiku vymezují G. Ó. Tuathail a S. Dalby (1998) názorem, že geopolitika vyjadřuje nejen zájmy zahraniční politiky, ale také zájem o politiku vnitřní (domácí).

Geopolitika stejně jako politická geografie se uplatňuje v prostoru, ve kterém působí. Lze proto vymežit:

- **Globální geopolitiku** – aktéři jsou mezinárodní organizace (např. OSN, NATO, MMF apod.) a globální velmoci (USA).
- **Makroregionální geopolitiku** – integrační nebo kulturní (J. Tomeš, 2000), aktéři mohou být regionální mezinárodní organizace (např. EU, APEC, NAFTA, ASEAN apod.), respektive významná společenstva (např. církve a náboženství).
- **Státní geopolitika** – aktéři jsou samotné státy a národy.
- **Regionální a lokální geopolitika** – aktéři jsou regiony, provincie, menšiny, města, obce apod.

Obrázek 1 Summit NATO v roce 2002. Kongresové centrum Praha.

Zdroj: <http://15wheelsetcongress.com/cz/mistokonani.html>

Mezi jednotlivými úrovněmi existuje vzájemné propojení a vysoký stupeň spolupráce.

Více o geopolitice lze nalézt v IŠTOK, I. *Politická geografie a geopolitika*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešově, 2004, ISBN 80-8068-313-1.

Klíčová slova kapitoly

Struktura geopolitiky, globální geopolitika, makroregionální geopolitika, státní geopolitika, regionální a lokální geopolitika.

2.3 Současné geopolitické koncepty a systémy

Téměř celé století byly geopolitické koncepty významně ovlivněny Mackinderovou teorií heartlandu (existuje území, které má zásadní význam pro vládu nad světem, tzv. Pivotní oblast. Je rozlehlá, na jejím území leží velká část nerostných zdrojů a je obtížně vojensky ohrožitelná.) a souboje kontinentálních a mořských (námořních) sil. Svět se dělil na několik významných sfér:

- **Bipolární:** Mahan, Mackinder (heartland), Spykeman (rimland), Meinig, Gray. Systém je stabilnější, protože existuje jen jeden protivník.
- **Unipolární:** Modelského cykly velmocenského postavení, Británie 19. století, nyní USA hegemonem (díky obrovské ekonomické síle a geografické izolaci, velké vojensko-technologické převaze). Mír je možné lépe zajistit skrze jeden dominantní stát (hegemonu), který je schopen formulovat a uplatňovat pravidla fungování systému (jeho řízení, organizaci).
- **Unimultipolární:** (současnost) USA na čele a další velmoci 2. řádu, EU, Japonsko, vojenskopoliticky Čína (sólo či s Ruskem) se snaží vyvažovat jejich hegemonii.
- **Multipolární:** Haushofer (panregiony); Cohen (přechod od bipolárního systému k multipolárnímu), Huntington (civilizace). Stabilita díky rozmanitým koalicím, uzavíraným z různých důvodů, pro řešení různých cílů; větší počet aktérů brání dominanci jednoho.

V jeho rámci jsou definovány aktéři, pravidla operací, principy vztahů, široce sdílené podmínky fungování (realizace) obchodu, používání síly a diplomacie.

1. **Evropský koncert a Britský geopolitický řád (1815-1875):** rovnováha docilovaná v rámci soupeření mocností Velká Británie, Francie, Prusko/Německo, Rakousko-Uhersko, Rusko. Měl představovat ideální model multipolárního uspořádání (18. - 19. století), začal se rozpadat vítězstvím Německa nad Francií (1871) a definitivně 1. světovou válkou.
2. **Systém imperialistického soupeření (1875-1945):** k tradičním rivalům Británie a Francie a soupeření o světovou hegemonii, přistupuje Německo a posléze USA a SSSR;
3. **Geopolitický systém Studené války (1945-1990):** bipolární soupeření světové kapitalistické a komunistické soustavy (USA vs. SSSR);
4. **Nový geopolitický systém?** Hegemonie USA, již bude vyvažovat EU (ale spojenec v rámci NATO), Japonsko, Čína, Rusko nebo hegemonie křesťanské civilizace a universalistické kultury versus ostatní (à la Huntington)?

Klíčová slova kapitoly

Koncept a systém geopolitiky, bipolární, unipolární, unimultipolární, multipolární rozdělení světa.

Ověření znalostí

1. Definujte geopolitiku z hlediska historického vývoje.
2. Pokuste se vytvořit vlastní definici geopolitiky a najděte společné znaky s politickou geografii.
3. Jak byste definovali základní strukturu geopolitiky?
4. Definujte současné koncepty rozdělení geopolitiky.
5. Prostorové rozdělení dělí geopolitiku na tři významné dimenze. Definujte je?
6. jaký je Váš názor na geopolitický systém ve státě, kde žijete?

3. Politická struktura a politický systém

Základem politiky a společnosti je člověk. Člověk v průběhu dějin přetváří nejen přírodu, ale i sebe samotného. Současná politická geografie musí spolupracovat při svém výzkumu s jinými společenskými vědami, z nichž nejdůležitějšími jsou politologie, historie a sociologie. Následující kapitola si klade za cíl stručně seznámit studenty s obecnými teoriemi politické struktury a systému. Velice důležité je si uvědomit, že člověk svým jednáním a chováním ovlivňuje nejen sebe samotného, ale i přírodní prostředí. Musíme tedy pochopit složitost společenských jevů a zákonitostí, které se formovaly v historii a zapříčinily vývoj mnoha státních útvarů. Ještě než k tomuto konceptu přistoupíme, je nutné si vymezit základní pojmy.

3.1 Politická moc

Teoretické úvahy o pojmu moc jsou stále ve vývoji. Protože pojem stát v politické geografii je hlavním objektem a předmětem studia, je nutné jasně vymezit některé důležité pojmy.

Veřejná moc – politická síla, která je schopná zabezpečit (třeba i donucovacími prostředky) formování, upevnění a ochranu určité soustavy společenských vztahů (výrobních, morálních, sociálních, kulturních apod.).

Státní moc – vyskytuje se v sociálně diferenciované společnosti. Se vznikem tříd a skupin (M. Weber) vniká stát a zvláštní aparát – statutní mechanismus. Státní moc je tedy základním znakem státu.

Státní suverenita – vlastnost státní moci, kterou se tato moc odlišuje od ostatních součástí politického systému. Státní suverenita je akt nejvyšší moci nad obyvatelstvem určitého území.

Obecně lze státní moc chápat jako schopnost a reálnou možnost podstatným způsobem ovlivňovat činnost a řízení lidí pomocí autority, práva nebo násilí (Žaloudek, 1999).

Předpokladem existence politické moci jsou základní znaky, jež ji naplňují:

- Politické vztahy (jednotlivec, občan, sociální skupina, národ x státní orgány, státní správa, politické strany).
- Politické potřeby (existenční – uspokojení reprodukce daného politického systému; vývojové – integrace a diferenciací politické struktury při nezávislosti na okolním prostředí).
- Politický zájem (soustředěné zaměření jednotlivců, sociálních skupin a ostatních subjektů na uspokojování určitých potřeb).

Obrázek 2: Jednání českého premiéra Petra Nečase s předsedou Evropské komise José Manuelem Barrosem při jednání na Evropské radě.

Zdroj: www.vlada.cz

Politická moc bývá obyčejně institucionalizovaná – podoba jednotlivce (hlava státu) nebo kolektivu (parlament, vláda). Jsou jim přiděleny kompetence a okruh objektů, vůči kterým se moc vykonává.

Dle subjektů lze politickou moc dělit na:

- Moc jednotlivce
- Moc sociální skupiny
- Moc politické strany
- Moc státu

Nejčastější politickou mocí, která se vyskytuje téměř ve všech státech světa, je **státní moc**. Státní moc se opírá o suverenitu, monopol státu přijímat zákony a disponovat prostředky násilí.

Více v BAAR, V., RUMPEL, P., ŠINDLER, P. Politická geografie, Ostrava: Ostravská univerzita, 1996; IŠTOK, I. Politická geografie a geopolitika, Prešov: Prešovská univerzita v Prešově, 2004.

Klíčová slova kapitoly

Politická moc, státní moc, veřejná moc, suverenita, sociální prostředí, jedinec, společnost.

3.2 Moc ve státě

„Politický systém je jakýsi trvalý model lidských vztahů, které zahrnují do značné míry moc. Vládu nebo autoritu“ (R. Dahl). Moc je jeden z nejrozšířenějších společenských vztahů. Nejvyšší mocí ve státě je státní moc. Současně je i typickým znakem státu. V každém státu rozlišujeme moc **zákonodárnou**, **výkonnou** a **soudní**.

A) Zákonodárná moc (Legislativní) – zákonodárny sbor (parlament) je jednokomorový nebo dvoukomorový. Jednokomorový parlament je typický pro unitární republiky, dvoukomorový pro monarchie a federativně uspořádané republiky. Výjimkou je např. Česká republika. Zákonodárná příslušnost obou sněmoven může být buď stejná (každý zákon musí být schválen oběma sněmovnami) nebo jedna sněmovna podle ústavy má větší vliv než druhá. Ve federacích je jedna komora

ustavena podle stejného klíče, druhá je tvořena zásadně stejným počtem zástupců z jednotlivých částí federace (republik, států, zemí) bez ohledu na jejich velikost. Až na některé výjimky jsou členové zákonodárných sborů do funkce ustavováni volbou. Volby se realizují na základě volebního práva. Výjimkou mohou být tzv. virilisté, nevolení členové určitého sboru s tzv. virilním (osobním) hlasem, jejich členství v tomto sboru je vázáno na určitý úřad či hodnost. (Např. bývalí francouzští prezidenti jsou automaticky, bez volby, členy senátu).

Volební právo rozlišujeme:

- Objektivní (souhrn volebních předpisů)
- Subjektivní (oprávnění volit – aktivní volební právo a oprávnění být volen (pasivní volební právo)
- Všeobecné a omezené
- Rovné a nerovné
- Přímé a nepřímé
- Tajné a veřejné
- Povinné (volební povinnost)

Dle úpravy volebního práva lze rozlišit systém **majoritní** (zastoupení osob) a **poměrné zastoupení** (účast volebních stran ve sboru).

Podle Ústavy České republiky je zástupcem zákonodárné moci (legislativy) **Parlament**. Ten se skládá ze dvou komor - dolní, **Poslanecké sněmovny**, a horní, **Senátu**. Mandáty v obou komorách jsou obsazovány svobodným tajným a rovným hlasováním občanů ve volbách. Parlament České republiky se skládá ze dvou komor. Poslanecká sněmovna má 200 poslanců volených na čtyřleté období na základě proporcionálního volebního systému. Za stanovených podmínek může být období zkráceno a konají se pak předčasné volby.

Obrázek 3: Poslanecká sněmovna České republiky. Červen 2010.

Zdroj:

<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=671330>

Poslední volby do Poslanecké sněmovny v květnu 2010 (28. – 29. 5.) se konaly ve standardním termínu po skončení čtyřletého mandátu předchozí vlády. Od června 2010 je zastoupení jednotlivých politických stran ve Sněmovně následující:

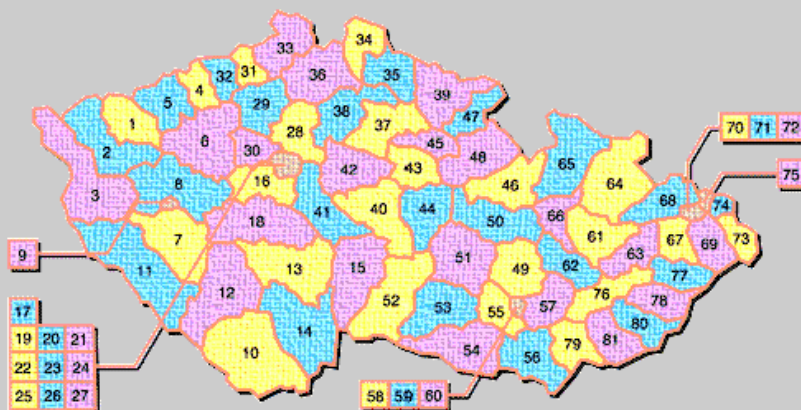
- Česká strana sociálně demokratická: 56 mandátů
- Občanská demokratická strana: 53 mandátů

- TOP 09: 41 mandátů
- Komunistická strana Čech a Moravy: 26 mandátů
- Věci veřejné: 24 mandátů

V čele Poslanecké sněmovny stojí předseda (Miroslava Němcová) a tři místopředsedové (PhDr. Lubomír Zaorálek, JUDr. Vlasta Parkanová a ThDr. Kateřina Klasnová).

Senát má 81 senátorů s šestiletým mandátem, kteří jsou voleni většinovým systémem - každé dva roky 1/3 senátorů. Senát má ústavou stanovené specifické pravomoci. Může vracet Poslanecké sněmovně návrhy zákonů, avšak nemá právo veta s konečnou platností. Senát existoval v českém politickém systému již od roku 1918, než byl v době Protektorátu roku 1939 zrušen. Své obnovy se dočkal až v roce 1996, kdy proběhly volby prvních 81 senátorů - třetina senátorů byla zvolena na 2 roky, třetina na 4 roky, třetina na 6 let. Další volby se konaly v jedné třetině volebních obvodů v roce 1998. Od těchto voleb je délka mandátu všech senátorů 6 let. Termín voleb do Senátu vyhlašuje prezident republiky podle zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky. Senátoři se volí dle volebních obvodů, které mají územní platnost (v ČR je jich 81. Tedy shodný s počtem senátorů).

Obrázek 4: Volební obvody do Senátu České republiky.

Zdroj: http://www.senat.cz/volby/jsv.php?ke_dni=24.02.2011&O=8

Volby do Senátu se naposledy konaly v říjnu 2010 (15. - 16. 10.) a dle jejich výsledků je zastoupení následující (dle senátorských klubů):

- Senátorský klub České strany sociálně demokratické: 40 mandátů
- Senátorský klub Občanské demokratické strany: 25 mandátů
- Senátorský klub Křesťanské a demokratické unie - Československé strany lidové: 6 mandátů
- Klub TOP 09 a starostové: 5 mandátů
- Senátoři nezařazení do klubu: 4 mandáty

V čele Senátu stojí předseda (Milan Štěch) a 5 místopředsedů (MUDr. Přemysl Sobotka, PaedDr. Alena Gajdůšková, RNDr. Alena Palečková, doc. JUDr. Petr Pithart a Ing. Zdeněk Škromach).

Obrázek 5: 19. Schůze Senátu České republiky. Květen 2010.

Zdroj:

http://www.senat.cz/zajimavosti/fotogalerie/2010/index.php?ke_dni=24.02.2011&O=8

Pozn.: Senát měl v únoru 2011 pouze 80 členů. V lednu 2011 bohužel zemřel senátor Jiří Dienstbier, který měl mandát za volební obvod 30-Kladno. Doplňující volby se budou konat v březnu 2011 (18. – 19. 3.).

B) Výkonná moc (Exekutivní) – výkonnou funkci ve státě vykonává hlava státu a vláda. V širším slova smyslu se považují za výkonné orgány všechny orgány kromě zákonodárných a soudních. Tyto orgány se nazývají exekutivou nebo státní správou.

V monarchiích je hlavou státu **panovník** (král, císař, emír atd.), v republikách **prezident**. Panovník v monarchiích má práva čestná (např. užívání titul, predikátů a znaků) a výsostná (např. vydávání zákonů, jmenování státních úředníků, právo reprezentovat stát navenek, uzavírat mezinárodní smlouvy, velet branné moci, vypovídat válku a sjednávat mír, udílet milost atd.). Za nezletilého panovníka vykonává vládu **regent**.

Postavení prezidenta republiky se více či méně přibližuje postavení panovníka v monarchiích. Prezidenti jsou voleni přímo lidem nebo zákonodárným sborem. První způsob je typický v tzv. **prezidentských republikách**, druhý je typický pro **republiky parlamentní**. Prezident může kdykoliv svobodně rezignovat na svoji funkci (odstoupit).

Vláda je nejvyšší výkonný (správní) orgán státu. Její mocenské postavení je zakotveno v ústavě, je kolektivním orgánem, jehož členy jsou ministři, pověřeni řízením jednotlivých resortů. V čele vlády stojí **předseda vlády (premiér)**.

V absolutních monarchiích vládu jmenuje panovník a „ministři“ jsou mu absolutně podřízeni. V konstitučních monarchiích s parlamentním režimem ministry jmenuje také panovník, avšak z příslušníků parlamentní většiny (vládní strany). Tím se dostává vláda do závislosti parlamentu. Vládu v republikách jmenuje prezident. V parlamentní republice podléhá témuž omezení jako panovník v monarchii s parlamentním režimem (musí vybírat vládu z členů parlamentní většiny, nebo z členů vládní koalice). V prezidentských republikách vybírá prezident členy vlády

nezávisle na parlamentu. Ministři jsou pouze odpovědni prezidentovi a ten odpovídá za jejich činnost.

Prezident republiky je hlavou státu s ústavně vymezenými pravomocemi. Je volen na pětileté období oběma komorami Parlamentu na společné schůzi. Funkce prezidenta nemůže být vykonávána ve více než dvou volebních obdobích po sobě, aby bylo zajištěno střídání moci. Prezidentem České republiky se může stát pouze osoba, která je volitelná do Senátu - tedy **občan České republiky**, který má právo volit a dosáhl věku **minimálně 40 let**. Jeho kandidatura přitom musí být navržena alespoň 10 poslanci anebo senátory. Současným prezidentem je **Václav Klaus**, který byl zvolen 15. února 2008 a vykonává funkci v druhém volebním období. Dříve zastával mimo jiné funkce ministra financí a předsedy vlády.

Obrázek 6: Prezident České republiky prof. Ing. Václav Klaus, CSc.

Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Vaclav_Klaus_headshot.jpg

Vláda České republiky je ústředním exekutivním orgánem a v současném volebním období (2010–2014) má 15 členů. V čele stojí předseda (RNDr. Petr Nečas - ODS) a 2 místopředsedové (Karel Schwarzenberg a Radek John). Na základě koaliční smlouvy jsou ve vládě zastoupeny členové Občanské demokratické strany, TOP 09 a Věcí veřejných. Členové vlády (mimo předsedy) zastávají také funkci ministra. Ministři spravují resorty (dopravy, financí, kultury, obrany, práce a sociálních věcí, místního rozvoje, průmyslu a obchodu, spravedlnosti, školství, mládeže a tělovýchovy, vnitra zahraničních věcí, zdravotnictví, zemědělství a životního prostředí).

Obrázek 7: Vláda České republiky po jmenování prezidentem Václavem Klausem (13. červenec 2010).

Zdroj: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=74303&tmplid=764>

Úřad vlády ČR zajišťuje ústřední agendu předsedy vlády a také podmínky pro práci odborných útvarů členů vlády, organizačně začleněných do jeho struktury (rady vlády a vládní výbory).

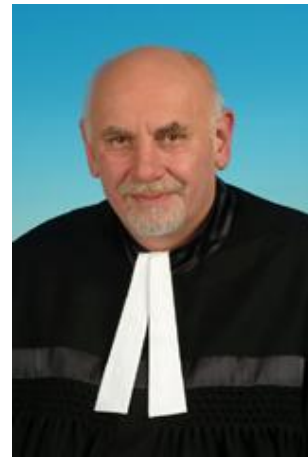
C) Soudní moc – výkonem soudnictví jsou pověřeny nezávislé orgány státní moci – soudy. Soudci jsou při výkonu své funkce vázáni zákony a svým svědomím. Soudní moc je vedle moci zákonodárné a výkonné třetím odděleným pilířem moci. Soudní moc je jménem republiky vykonávána nezávislými soudy. Neutrannost a nezávislost soudců nesmí být nikým ohrožována. O požadavku nezávislosti soudců není v demokratických zemích pochyb. V některých zemích jsou soudci z povolání voleni a odpovědní přímo příslušným zákonodárným orgánům. V mnoha zemích (Francie a anglosaské země) jmenuje soudce z povolání na dobu časově neomezenou **hlava státu**.

Soustavu obecných soudů v ČR tvoří nezávislé okresní, krajské a vrchní soudy, které pečují o ochranu práv a jako jediné mají oprávnění rozhodovat o vině a přiměřeném trestu za prokázaný trestný čin.

Ochrannou ústavností se zabývá **Ústavní soud České republiky** složený z 15 soudců jmenovaných prezidentem na 10 let.

Obrázek 8: Předseda Ústavního soudu České republiky JUDr. Pavel Rychetský.

Zdroj: <http://www.concourt.cz/clanek/1210>

Nejvyšší soud je vrcholným soudním orgánem ve věcech patřících do pravomoci soudů (s výjimkou záležitostí, o nichž rozhoduje Ústavní soud nebo Nejvyšší správní soud).

Nejvyšší správní soud dbá na dodržování zákonnosti soudů všech úrovní.

Soudce je jmenován do funkce prezidentem republiky bez časového omezení. Podmínkou je jeho bezúhonnost a vysokoškolské právnické vzdělání zahrnující i praxi u soudu a justiční zkoušku.

Klíčová slova kapitoly

Státní moc, moc zákonodárná, výkonná a soudní, hlava státu, prezident, panovník, předseda vlády.

3.3 Politický systém

Vymezení pojmu politický systém vychází z historického vývoje. Základy k vytvoření systému lze nalézt již u Aristotela. Dále se v historii systému věnovali především

I. Kant a F. Hegel. Základem pro vytvoření politického systému bylo přenesení systémové teorie do oblasti zkoumání politiky.

Politický systém představuje souhrnný pojem označující způsob organizace společenských procesů (Ištok, 2004). Lze si pod ním představit také souhrn politických institucí a idejí dané společnosti a vzájemné vztahy mezi nimi. V politickém systému působí rada subsystémů, z nichž každý má svoji specifickou funkci.

Základní znaky politického systému:

- **Svrchovanost** – prostřednictvím svrchovanosti se realizuje politická moc ve státě.
- **Společenské prostředí** – sociální a ekonomická struktura.

Politické systémy lze dělit, popisovat a pracovat s nimi. Např. dle M. Webera je možné politické systémy rozdělit na racionálně legální (zákony jsou považovány za účinné prostředky k dosažení politických cílů), tradicionalistické (politické procesy jsou založeny na tradici, kterou plně disponuje vládce) a charismatický (uplatňuje se mimořádná kvalita vládce).

Z hlediska historického vývoje je možné definovat: primitivní systémy, dědičná impéria (francká říše, parthská říše), kočovné nebo výbojné říše (mongolská, arabská), městské státy, feudální systémy, centralizované byrokratické říše a soudobé politické systémy. Z typologie sociálně-ekonomických formací vychází např. marxistická prostorová věda, která rozlišuje systémy: prvobytnopospolné, otrokářské, feudální, kapitalistické a socialistické společnosti.

D. Berg-Schlosser a T. Stammen (2000) vymezili 10 typů politických systémů:

- **Současné „tradiční“ politické systémy** – hlavní úlohu tvoří tradiční politické struktury a politická správa (např. Saudská Arábie, Maroko, Jordánsko a Nepál).
- **Statické oligarchie** - světská vláda moci jednotlivce nebo malé skupiny opřené o mocenské složky (vojsko, policie, tajná služba apod. (např. Haiti 1957–1986).
- **„Modernizační“ oligarchie** – politické vedení prosazuje cíl – modernizaci. Často vzniku takového systému předchází vojenský převrat – např. Brazílie 1964–1985.
- **„Pretoriánský“ systém** – nízký stupeň institucionalizace a nestabilita (např. Sýrie, Irák, Uganda).
- **Mobilizační systém** – prosazování hospodářského a sociálního pokroku pragmatickou formou (např. Čína, Severní Korea, Vietnam, Kuba).
- **Výchovné demokracie** – K vytvoření podmínek systému je nutný postupný proces při dodržování demokratických práv (např. Keňa, Senegal).
- **Fašistické systémy** - antidemokratická struktura vlády postavená na vůdcovství, totalitním státním aparátu a regulaci společnosti (např. Německo 1933–1945, Itálie 1922–1943).
- **Komunistický systém** – ovládnutí a politická regulace všech oblastí života společnosti (např. ČSR 1948–1989).

- **Systém parlamentní demokracie** – novodobá forma společenského pořádku, dodržování lidských práv a institutu právního státu (např. Německo, Francie, Švýcarsko, Kanada, USA).
- **Politické systému budoucnosti** – mohou teprve vzniknout působením politických sil v prostoru.

Obrázek 9: Mobilizační systém x parlamentní demokracie (čínský prezident Chu Ťin-tchao a americký prezident Barack Obama).

Zdroj: <http://tema.novinky.cz/chu-tin-tchao>

Více v: IŠTOK, I. Politická geografie a geopolitika, Prešov: Prešovská univerzita v Prešově, 2004, str. 152–155.

Klíčová slova kapitoly

Politický systém, svrchovanost, sociální prostředí, společnost, demokracie, fašismus, komunismus, oligarchie.

3.4 Státní suverenita

Než si vymezíme aktuální politickou situaci ve světě, je třeba se zamyslet nad dalším znakem, který formuje stát. Tím je právě **suverenita (svrchovanost) státu**. Tou rozumíme nezávislost státní moci na jakékoli jiné moci uvnitř i vně hranic státu. Suverenita je základní podmínkou existence státu. Nositelem je právě sám stát.

Suverenita je spjata se státním územím. Suverenita je tedy spojována s organizováním obyvatelstva podle území, tzv. **princip teritoriality**. Uplatnění tohoto principu znamená, že státní moc a práva určitého státu se vztahují na všechny, tj. organizace i občany, kteří pobývají na tomto území.

Suverenita má vnější a vnitřní stránku. Vnější stránka je výrazem nezávislosti státu. Vztahy států vůči sobě navzájem se utvářejí na základě vůle jednotlivých států. Proto základním pramenem mezinárodního práva veřejného je smlouva jakožto projev vůle dvou nebo několika států. Smlouvy tak uzavírají rovnocenní partnery.

Vnitřní stránka suverenity je skutečnost, že státní moc funguje nezávisle na jakýchkoliv jiných politických organizacích. Podléhají jí všichni obyvatelé příslušného území a všechny organizace působící na tomto území.

Pojem suverenity lze vysledovat již ve středověku, především v období absolutismu. V období buržoazních revolucí se přenáší suverenita z panovníka na národ (lid). V Západní Evropě se státy organizovaly podle tzv. národního principu – jeden národ vytvořil obvykle jeden stát. Naproti tomu ve střední a východní Evropě vznikla za odlišných historických podmínek řada mnohonárodních států (Rakousko-Uhersko, Rusko aj.). Došlo tedy k formulaci **principu národní suverenity**. Národní suverenita znamená nárok každého národa vytvořit si vlastní politickou organizaci nebo vlastní národní stát, nebo se spojit s jinými národy ve společný stát. V mezinárodním právu se používá termín **právo na sebeurčení národů**.

Stát jakožto subjekt mezinárodního práva vykazuje určité znaky: **obyvatelstvo, území, vláda, nezávislost, schopnost** a **ochota** vystupovat jako nový subjekt. Z tohoto pohledu pak současnou politickou strukturu světa tvoří **suverénní státy, nesamostatná (závislá) území** a **neutrální případně mezinárodní území a prostory**.

Klíčová slova kapitoly

Suverenita státu, princip teritoriality, princip národní suverenity, právo na sebeurčení národů, znaky státu, suverénní státy, nesamostatná (závislá) území a neutrální případně mezinárodní území a prostory.

Ověření znalostí

1. Definujte základní pojmy – státní moc, politická moc, suverenita.
2. Jaké jsou základní principy státní suverenity?
3. Pokuste se charakterizovat základní znaky politických systémů.
4. Jak byste vysvětlili tzv. princip teritoriality?
5. Jaké typy moci se uplatňují v České republice?

4. Prostorové aspekty vývoje politických regionů

4.1 Prostorovo-politická organizace společnosti

Prostorová organizace je vlastně proces, ale i výsledek procesu. Prostorovo-politická organizace společnosti představuje působení teritoria na politickou aktivitu prostřednictvím vzájemných souvislostí, oboustranné závislosti a podřízenosti. (IŠTOK, 2004). Z tohoto pohledu lze vysledovat propojení prostorových aspektů politické činnosti v podobě **prostorovo-politických systémů**.

Za prostorovo-politické systémy je možné považovat objektivně vzájemně spjaté elementy politické sféry společnosti, která působení ve vymezeném teritoriu (Kolosov – Mironenko, 2001). Z hlediska geografického lze považovat za prostorové vyjádření politických systémů **politické regiony**. Politické regiony jsou proto považovány za základní prostorovou jednotku a objekt zkoumání politické geografie.

Existují dva typy prostorovo-politických systémů:

- **Systémy de iure** – fungují v hranicích vymezených právními akty, disponují centrálními politickými orgány.
- **Systémy de facto** – hranice působení se nemusí shodovat s hranicemi stanovenými právními akty. Nemají orgány politického řízení. Geograficky jsou vyjádřeny v podobě jader a periférií na území států, v podobě kulturních regionů či světových politických regionů.

Prostorovo-politické systémy, ale i politické regiony tvoří hierarchickou strukturu. Nejnižší jednotkou je primární administrativní jednotka (obec, sídlo, zóna sídla), dále pokračujeme přes jednotky územně-správního členění, přes stát, společenství států, politický region.

	Klíčová slova kapitoly	
Prostorovo-politické systémy, politický region, systém de jure, systém de facto.		

4.2 Politický region

Teritoria tvoří základní komponentu politické organizace prostoru. Pokud teritorialitu vymezuje lidský jedinec pro konkrétní území, potom výsledkem této činnosti jsou regiony vymezené hranicemi. V každé společnosti se najde jedinec, či sociální skupina, která chce kontrolovat, či mít vliv na lidi, jevy a vzájemné vztahy nad geografickým areálem. Z tohoto důvodu vznikl pojem **politický region**.

Politický region vznikl v souvislosti s úsilím člověka o politickou organizaci prostoru. Politická organizace prostoru je pro jednotlivce dům nebo také kousek půdy, pro rod rodové teritorium, pro kmen kmenové teritorium a pro národ národní teritorium. Z výše uvedeného je zřejmé, že důležitým prvkem je zde sociální pouto.

Důležitým jevem při vytváření politických regionů je vytvoření centrálního střediska, které má význam při růstu politické komunity na daném území. Politické regiony lze vymezit také na základě prohlášení *de iure* a *de facto*. Rozdíl mezi nimi je ve vymezení hranic a v řízení. Regiony prohlášené *de iure* mají své vlastní vymezené území a systém řízení politické moci.

V podstatě lze vymezit dva typy politických regionů – **institucionalizované** a **neinstitucionalizované**. Ty institucionalizované vznikly na základě nějakého právního aktu, který má mezinárodní charakter (např. EU, SNS, Antarktida aj.) nebo na základě vnitrostátního charakteru (územně-správní jednotky, volební okrsky aj.). Neinstitucionalizované regiony jsou vyčleněny na základě zohlednění určitých znaků v rámci procesu regionalizace.

Politický region = organizační systém, působící v rámci určitého vymezeného území, určitého politického útvaru nebo prostoru, který je osídlený nějakým politickým společenstvím (G. Balandier, 2000).

Politický region = část zemského povrchu, vyčleněný ve vztahu k politickým kritériím (H. Splout, 1968).

Závěrem této podkapitoly lze konstatovat, že politické regiony vznikly činností člověka na základě specifického spojení geografických podmínek a faktorů politické činnosti. Proto politický region obsahuje znaky homogenního i nodálního regionu.

	Klíčová slova kapitoly	
Politický region, institucionalizované a neinstitucionalizované politické regiony.		

4.3 Stát jako základní politický region

Jednoduše řečeno, základní jednotku politického regionu tvoří **stát**. Jedná se o nejsilnější subjekt politické činnosti určující vzájemný vztah surpanacionálních a nadnárodních politických regionů. E. G. Bowen považuje stát za jediný reálně existující region (Barbar, 1987). Stát je hlavním fenoménem, který určuje průběh a výsledky ekonomických, politických, sociálních, ekologických a jiných procesů, které jsou v rámci jeho prostorového vymezení uzavřené. Stát patří mezi hlavní předměty studia politické geografie.

Kdybychom si měli stát vymezit na základě definice, tak je nutné se podívat do historického vývoje samotného pojmu stát. Slovo stát pochází z latinského slova status = stav, ústava, pořádek. V odborné terminologii jej použil poprvé N. Machiavelli, který jej použil ve svém díle *Vladař* (Jehlička, 2000).

Aspekty chápání pojmu stát:

- Organizace velké sociální skupiny.
- Vzájemný poměr politické moci k celku vztahů mezi obyvateli, orgány státu a politickými stranami.
- Administrativní orgány a jejich činnost ve vztahu k obyvatelstvu.

Obrázek 10: Politická mapa Evropy.

Zdroj: <http://www.mapyzdarma.cz/mapa-evropa.html>

Stát je taková institucionalizovaná forma společenského života na určitém území, která prostřednictvím všeobecně závazných pravidel řízení, za kterými stojí jeho mocenské autorita, působí na společenské vztahy (Svatoň, 2000).

Každý stát má několik charakteristických znaků a složek. Základními složkami jsou státní území, trvale sídlící obyvatelstvo, státní hranice a ekonomický a komunikační systém (dopravní a technická infrastruktura). Současná geografie se zabývá především státním územím, vymežováním státních hranic a charakteristikami obyvatelstva. Politický systém zkoumají především politické vědy (politologie) a ekonomický systém je předmětem zájmu ekonomů (ekonomie). My se budeme držet v následujícím textu geografickému vymezení a popíšeme si detailněji státní území a různé způsoby vymežování hranic.

4.3.1 Státní území

Z hlediska současné teorie státu je **státní území** základem každého státu, objektem výkonu státní moci a oblastí jeho kompetencí. Velice důležité je si uvědomit, že státní území, není pouze území vymezené jakýmsi plošným areálem, ale **prostor**, který zahrnuje i další důležité aspekty.

Státní území se skládá z:

- Pevninského území včetně vnitrostátních řek, jezer a kanálů
- Geologického podkladu
- Teritoriálních vod
- Vzdušného prostoru nad státním územím a nad teritoriálními vodami
- Zvláštní případy (území velvyslanectví apod.)

Sporné části státního území: kontinentální šelf, rybářské zóny, kosmický prostor a výsostné vody na otevřeném moři (Boesler, 1982).

Získání a ztráta státního území

Stát může nabývat území dvěma základními způsoby: primárně (prvotně, originálně) nebo odvozeně (derivativně). Primárně lze získat pouze takové území, které není územím cizího státu. K tomuto vymezení docházelo především v minulosti, kdy území ještě nikdy nikomu nepatřilo (tzv. terra nullius – země nikoho) nebo dřívější stát nad tímto územím přestal vykovávat suverenitu. Z hlediska prvotního nabytí území se lze setkat s těmito způsoby nabytí: prvotní okupace, přirozený (akcese) nebo umělý (akrescence) přírůstek území.

- A. Prvotní okupace** – uplatnění při např. zámořských objevech (Španělé, Holanďani, Portugalci, Francouzi apod.). Okupace je v podstatě rozšíření suverenity / vznik státu na již existujícím území. Může jít o prvotní osídlení (např. Kapverdy, Azory, Norfolk, dále o objevení území bez uznaného právního řádu (např. Amerika) nebo (výjimečně) o konstituování nezávislého státu na „území nikoho“ (Libérie).
- B. Přirozená akcese** – nastává usazováním naplavenin na břehu mořském, jezerním nebo říčním, přirozeným vnikem nového ostrova v pobřežních vodách, změnou toků pohraniční řeky (alluvio) anebo odtržením části země od území jednoho státu a spojením s územím jiného státu (avulsio).
- C. Umělá akrescence** – nastává úmyslným rozšířením pobřeží za pomoci hrází, vysušování vod apod. Vždy mimořádně drahé, důvody mohou být politické (v menšině), ekonomické (jasně převažují) nebo bezpečnostní (např. snahy zabránit zatopení území přírodními silami).

Obrázek 11: Příklad umělé akrescence - Osaka airport, Japonsko.

Zdroj: www.hotel.info

Odvozeně lze nabýt území, které již podléhalo moci jiného státu. Nabytí se zakládá buď na **smlouvě** s dosavadním suverénem (**cese** území, **adjudikace**) nebo na vydržení. Cese je odvozený způsob nabytí státního území mezinárodní smlouvou o převodu suverenity z dosavadního suveréna na jiný stát. Adjudikace je nabytí území na základě rozhodnutí mezinárodního orgánu (např. rozdělení Těšínska mezi Československo a Polsko v roce 1920 rozhodnutím velvyslanecké konference). **Vydržení** je odvozené nabytí území dlouhotrvajícím faktickým vykonáváním státní moci. Stát musí území kontrolovat dlouhodobě a nepřerušeně (např. pohraniční území Grisbadarna v roce 1919 spor mezi Švédskem a Norskem).

Až do přijetí obecné zásady mezinárodního práva, která zakazuje používat v mezinárodních stycích síly nebo hrozby silou byla uznávána jako způsob odvozeného nabytí území také **anexe**. Anexe je násilné připojení celého území (nebo části) jiného státu jednostranným aktem anektujícího státu. Mezinárodní právo nedovoluje anexi území, jež je získáno agresí. Při anexi se obyvatelé území se stávají (zpravidla) občany nového státu.

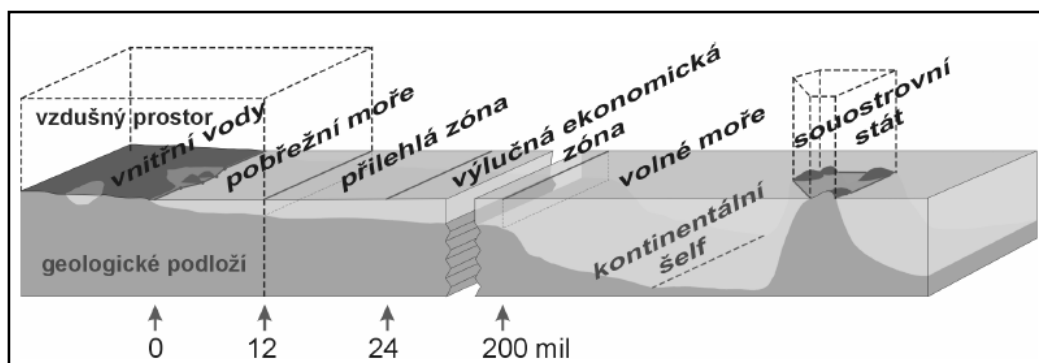
Poslední způsob nabytí státního území je tzv. **okupace**. Při okupaci zůstávají součástí původního státu. Okupant přebírá část nebo celý výkon suverenity. V praxi rozdílná míra „angažování se“ okupanta v domácí politice okupovaného státu (např. německá okupace různých zemí za 2. světové války – na jedné straně Dánsko, na druhé východní území). Stejně jak je možné státní území získat, tak je možné jej ztratit. Ztráta území odpovídá jednotlivým způsobům jeho nabytí. První okupaci odpovídá **derelikce** území (opuštění území), akresneci odpovídá ztráta působením přírodních sil apod. Ztráta celého území vede k zániku státu. Dalšími způsoby mohou být **secese** (odtržení území), **plebiscit** (změna či odtržení územní na základě referenda) nebo **adjudikace** (nabytí či ztráta území na základě rozhodnutí mezinárodního soudu).

Vymezení státního území

Vymezení prostoru státního území je možné učinit na základě všeobecně uznávaných mezinárodních dohod. Jak jsme si již řekli, hranice území nemusí zahrnovat čistě jenom pevninský povrch. Složitější situace nastává při vymezení hranic např. ve vzdušeném prostoru, který je také součástí státního území. Dle mezinárodního práva má každý stát plnou svrchovanost ve vzdušném prostoru nad svým územím. Tento princip je obsažen např. v Pařížské smlouvě o letecké přepravě z roku 1919. V praxi se však uplatňuje přístup, kdy horní hranice je dána technickými možnostmi kontroly vzdušného prostoru daného státu (Boesler, 1983). Naopak při vymezení prostoru území v rámci geologického podkladu opět platí, že v praxi je to omezeno technickými možnostmi kontrolovat „narušení suverenity“ – tj. dosažitelnou hloubkou vrtů nebo dolů. Nejjasnější vymezení je v případě vodních cest a moří. Pro názornou ukázkou použijeme obrázek č. 2. Za hranici pevniny se pokládá tzv. základní linie – linie nejhlubšího odlivu. V členitém pobřeží může být vytvořen systém přímých základních linií, které spojují nejvzdálenější výčnělky pevniny. Při stanovování hranice při teritoriálních (pobřežních vodách) byla přijata Úmluva OSN o mořském právu podepsaná v Montego Bay (Jamajka) 10. 12. 1982 (V ČR zákon č. 240/1996 o sjednání Úmluvy Organizace spojených národů o moř-

ském právu), která stanovuje hranici pobřežních vod na 12 námořních mil. Za touto linií je nachází přilehlá zóna, která dosahuje max. 24 námořních mil. Tato zóna již není součástí státního území! Pobřežní stát však má právo provádět v přilehlé zóně kontroly (celní, zdravotní, migrační). Další hraniční linií je tzv. výlučná ekonomická zóna dosahující max. 200 námořních mil. Pobřežní stát má výhradní právo ekonomického využití (rybolov, těžba apod.). Za touto zónou se nachází volné (otevřené moře).

Obrázek 12: Vymezení hranici území v teritoriálních vodách.

Zdroj: HYNEK, A., DRÁPAL, M., WOKOUN, R.: Úvod do politické a regionální geografie. Brno: Přír. fakulta UJEP, 1988.

Poloha státního území

- Absolutní geografická poloha (vzhledem k zeměpisným souřadnicím) – poloha vzhledem k moři, podnebným pásům, dopravním trasám, přírodním surovinám apod.
- Relativní geografická poloha (vzhledem k sousedním státům) – ekonomické, demografické a sociální důvody.

Tvary státního území

- *Podlouhlé* (délka je alespoň šestkrát větší než průměrná šířka) – např. Chile, Norsko, Švédsko, Malawi, Panama, Vietnam.
- *Kompaktní* (území je v „jednom kuse“ a geometrický střed je víceméně v konstantní vzdálenosti od hranic) – např. Polsko, Uruguay, Rumunsko, Nigérie.
- „*Proruptivní*“ (kompaktní s „výběžky“) – např. Barma, Thajsko, DR Kongo, Indie.
- *Dělené* (z více územně nesouvisejících částí, pokud se nejedná o drobné ostrůvky nebo vzhledem k rozloze „hlavního“ území státu malé ostrovy) Souostroví – Indonésie, Japonsko, Filipíny, Maledívy.
- *Pevninské* – Malajsie, USA, Dánsko, Rusko, v jistém smyslu i Francie, Itálie, Španělsko.
- *Perforované* (s enklávami) – Jižní Afrika, Itálie, Senegal.

Státní hranice

Státní hranice je konvenčně stanovená linie na mapách a v terénu, která odděluje území jednoho suverénního státu od území jiného suverénního státu nebo od oblasti nepodléhající suverénní moci žádného státu (volné moře). Ve skutečnosti to není linie, ale plocha ohraničující „prostor suverenity“ daného státu. Jde o místa přímého kontaktu specifických právních řádů jednotlivých států, které mohou být vzájemně konfliktní. Ve starověku ani středověku neexistovaly hraniční linie, ale (po)hraniční pásy (terra nullius). Hraniční pásy byly zpravidla vylidněné a často měly i obrannou funkci, byly široké v neproduktivních oblastech, zužovaly se vzrůstající hustotou zalidnění. Teprve tzv. pyrenejská smlouva (mírová smlouva z roku 1659 ukončující francouzsko-španělskou válku v letech 1635–1659) znamenala vytvoření první hraniční linie mezi Francií a Španělskem.

Při stanovení hranic lze rozlišit čtyři procedurální kroky, které na sebe navazují:

- A. *Alokace hranic* – dělicí čára je navržena, jsou využity fyzickogeografické (řeky, hory apod.) nebo sociálně-geografické (sídelní jednotky apod.) prvky. Využívá poledníků a rovnoběžek a jejich průsečíků.
- B. *Deliminace hranic* – provádí se na základě topografického, etnografického a jiného materiálu formou smlouvy. Hranice se zakresluje do mapy malého měřítká. Časově náročná činnost, vždy s jistým zpožděním po alokaci hranic. Většinou prováděna smíšenými komisemi složenými ze zástupců sousedních států.
- C. *Demarkace hranic* – podrobné učení hranice a její vytáčení v terénu (hraniční kameny, sloupy, ploty, bóje, valy, znaky apod.).

Obrázek 13: Hraniční označení státní hranice Česká republika – Polská republika.

Foto: Libor Lněnička

- D. *Administrace hranic* – vlastní proces stanovování hranic. Konkrétní kroky spojené se správou hranic prostřednictvím státních institucí. Údržba a pravidelná obnova hraničních znaků, sledování přirozených změn hranice.

Obrázek 14: Administrativní hraniční přechod Chorvatsko – Bosna a Hercegovina.

Foto: Libor Lněnička

Hranice může být vedena libovolným způsobem, pokud se takto sousední státy dohodnou. Neexistuje žádné obecně přijímané pravidlo, které hranice jsou „spravedlivé“ a které „nespravedlivé“, neuplatňují se precedenty.

Pár nepsaných pravidel:

- ☒ Nesplavné řeky: hranice vede ve středu toku (tzv. střednice/medianline).
- ☒ Splavné toky: hranice vede středem plavební oblasti toku (hloubnice/thalweg - odtud se tento princip označuje jako Thalweg Doctrine).
- ☒ Pohoří: hranice vede po rozvodnici.
- ☒ Jezera: hranice vede po ekvidistantě, platí ale zásada, že zdroje pohraničních jezer mají být využívány pohraničními státy rovnoměrně.
- ☒ Zpravidla je dohodnuto, že při přirozených a pozvolných změnách polohy vodního toku se mění i poloha hranice. V praxi to vede na neregulovaných vodních tocích k řadě drobných hraničních sporů.

Typologie hranic:

- *Přírodní hranice – jsou dány přírodními prvky (reliéf a vodstvo). Primárně brání pohybu lidí, snadno lokalizovatelné, dříve vhodné k obraně.*
- *Umělé hranice – etnické, historické, astronomické, použití kulturních prvků (jazyk, náboženství apod.), historických souvislostí.*
- *Geometrické hranice – hranice vedená přímo od jednoho bodu k druhému bez ohledu na přírodní útvar (hora, řeka).*
- *Astronomická hranice – hranice stanovená na základě mapové sítě (poledníky, rovnoběžky).*
- *Hranice suchozemské.*
- *Hranice mořské.*
- *Hranice mezi dvěma státy.*
- *Hranice státu a otevřeného moře.*
- *Hranice státu a kosmického prostoru.*

Obrázek 15: Přírodní hranice.

1. Soutok řek Morava a Dunaj, slovensko-rakouská hranice.

2. Horské pásmo And, hranice Argentina - Chile

Foto: Libor Lněnička

V některých případech má území států „nelogický“ nebo nevhodný tvar (výběžky, oddělené části). Pokud jsou některé části území těžko dostupné nebo zcela nedostupné, musí mít zvláštní právní režim: celní, měnový, specifická regulace pohybu obyvatel apod. Nejčastější „specifické hraniční situace“ jsou enklávy, exklávy a koridory.

- Enkláva = cizí území na tom, které popisujeme. Území cizího státu na státním území.
- Exkláva = oddělená (nesouvisející) část území, které popisujeme.

Obrázek 16: Umělá hranice enklávy Voruch v Kyrgyzstánu.

Foto: Libor Lněnička

4.3.2 Obyvatelstvo státu

Obyvatelstvo státu zahrnuje všechny osoby, které trvale žijí na území daného státu a podléhají státní moci. Z právního hlediska lze obyvatele dělit na státní občany a cizince (s trvalým a přechodným pobytem). Státní občané tvoří personální složku státu. Obyvatelstvo je založené na právech a povinnostech v rámci daného státu i mimo něj. Lze tedy říct, že obyvatelstvo je určujícím státotvorným činitelem.

Obrázek 17: Muslimské obyvatelstvo Tádžikistánu.

Foto: Libor Lněnička

4.3.3 Formy a typologie států

Jednotlivé státy se neustále vyvíjejí a mění vlivem kulturní, hospodářských a náboženských aspektů života národa. To se samozřejmě odráží v nejrůznějších formách státu, které můžeme rozlišovat podle geografické rozlohy, polohy, hlavy státu, nositelů státní moci, podle koncentrace moci a organizace státu. Základním zákonem, který stanovuje formu státu a způsob státní organizace je **ústava**. Ústavy všeobecně vycházejí z teorie dělby moci ve státě, což lze vysledovat z politických ideologií 17. a 18. století (J. Locke a CH. Montesquie).

Základním geografickým členěním států je podle polohy vzhledem k pobřeží moře (státy přímořské, ostrovní, mostové, oceánské, středomořské). Německý geograf M. Schwindt (1972) rozdělil státy podle rozlohy státního útvaru území do šesti typů:

- Velmi velké (rozloha více než 2,5 mil km²) – Rusko, Kanada, USA, Čína, Brazílie atd.
- Velké (rozloha od 350 000 km² do 2,5 mil. km²) – Saudská Arábie, Mexiko, Libye, Německo, Japonsko. Francie, Ukrajina atd.
- Střední (rozloha od 150 000 km² do 350 000 km²) – Gabon, Rumunsko, Laos, Senegal, Sýrie, Tunisko atd.
- Malé (rozloha od 25 000 km² do 150 000 km²) – Česká republika, Srbsko, Panama, Chorvatsko, Albánie atd.
- Velmi malé (rozloha menší než 20 000 km²) – Jamajka, Kosovo, Vanuatu, Katar, Vatikán atd.

Další dělení již vychází z politologických základů. Podle hlavy státu se dělí formy státu na **monarchii** a **republiku**.

Monarchie – hlavou státu je monarcha, panovník, vládce, může mít různé tituly (král, císař, car, kníže, emír, sultán, velkovévoda, vévoda, šáh). Monarcha může být volen nebo je jeho titul dědičný.

Rozlišujeme několik forem monarchie:

- *Absolutní* – typická pro starověk a středověk, monarcha kontroloval legislativu i exekutivu a koncentroval do svých rukou veškerou moc. Neexistují politické strany. V současnosti např. Saudská Arábie
- *Konstituční* – ústava rozděluje moc mezi monarchu a zástupce národa. Demokratickou formou je parlamentní monarchie – vznikla v Anglii v 17. století. Státní moc je vykonávána pro lid a lidem. Vláda je zodpovědná parlamentu, ne již monarchovi. Monarcha tak má pouze funkci reprezentativní, eventuelně integrační. V současnosti např. Spojené království, Lucembursko, Belgie, Nizozemsko, Dánsko.

Republika – hlavou státu je prezident (volen přímo lidem nebo nepřímo parlamentem), nositeli státní moci jsou parlament, vláda a soustava soudců. Republiky se dělí na parlamentní a prezidentské.

- *Parlamentní republika* – vedoucí postavení má zákonodárny orgán (parlament). Vláda je odpovědná parlamentu. Prezident pouze jmenuje vládu a premiéra. V současnosti např. Česká republika, Slovensko, Polsko, Švýcarsko, Německo, Litva, Slovinsko apod.
- *Prezidentská republika* – výkonná moc je v rukou prezidenta (jmenuje ministry a další členy vlády). Vláda je odpovědná prezidentovi. Funkce premiéra (ministrského předsedy) neexistuje. V současnosti např. Francie.

Podle vnitřní organizace státu dělíme státy na **unitární (jednotné)** a **složené (spolkové státy)**.

Unitární stát – má jednotnou soustavu nejvyšších státních orgánů a jednotný právní řád. Někdy se také hovoří o státech centralizovaných. V rámci unitárních států mohou existovat autonomní útvary (území obývaná obyvatelstvem jiné národnosti). Autonomie se nevztahuje na všechny sféry činnosti státu. Tendence k vytváření jednotných států se nazývá **unitarismus**. Tendence k členění unitárního státu na menší dílčí územní celky s vlastními kompetencemi různého rozsahu je **federalismus**. Procesy, které vedou k narušení integrity státu, jsou regionalismus a separatismus. **Regionalismus** je možné definovat jako snahu o prosazení autonomie určitého historicky, kulturně, národnostně nebo nábožensky definovaného regionu vůči centrální státní moci s použitím politických prostředků. **Separatismus** (z latiny *separatus* – oddělený) je snaha, často prosazovaná i násilnou formou, o politické oddělení části státního území od jeho celku (např. katolíci v severním Irsku, Baskové ve Španělsku, Čečenci v Rusku apod.). Státní suverenitu může rovněž narušit i tzv. **iredentismus**. **Iredentismus** je národní hnutí, které má za cíl propojit k určitému národnímu státu území s národnostní menšinou stejného původu, žijící v jiném státu.

Složený stát – stát se skládá z více členských států, které přijali společnou ústavu a zřídili společné nejvyšší orgány. Nositelem moci je stát jako celek. Složený stát se vyskytuje nejčastěji jako **federace** nebo **reálná unie**.

Federace – spojování menších států do větších celků. Nositeli státní moci jsou federální orgány. Federace zastupuje jednotně všechny členské státy navenek. V současnosti např. Německo, Rakousko, Švýcarsko, Belgie, Spojené státy americké, Rusko apod.

Reálná unie – stát založený na monarchistických principech. Charakterizuje ji společný monarcha, neexistuje stálý společný zákonodárný orgán, nýbrž jen dočasný společný orgán, řešící otázky unie. Např. bývalé Rakousko-Uhersko.

Zvláštní typ je možné vyčlenit tzv. **personální unii** – skládá se ze dvou nebo více zcela suverénních států, které mají společného panovníka nebo prezidenta (např. Velká Británie a Hannoverko v letech 1714–1837).

Konfederace – není složeným státem – svaz nezávislých suverénních států, který byl vytvořen k zajištění společných zájmů (např. obranných, zahraničně-politických, ekonomických nebo finančních). Do konfederace se státy sdružují na základě mezinárodních smluv.

Státy lze také dělit dle způsobu podřízenosti orgánů administrativních jednotek a stupně jejich samostatnosti při výkonu vlastní kompetence na státy centralizované a decentralizované.

Centralizované státy – centrum řídí přímo, direktivně, prostřednictvím nařízení, správních rozhodnutí a interních pokynů. Centrum se může vměšovat do činnosti a rozhodování podřízených orgánů, může měnit, rušit jejich rozhodnutí.

Decentralizované státy – typická je decentralizace veřejné správy. Určité dílčí kompetence jsou vyňaty z působnosti centrálních orgánů a delegovány na orgány územních částí státu. Centrální orgány do takové činnosti nezasahují. Např. Německo, Švýcarsko, Česká republika.

Poslední dělení, které si krátce představíme je dělení dle státní moci. Již v minulosti Aristoteles v knize „Politika“ vymezil základní formy státu podle formy vlády:

- **Monarchie** – panství jednotlivce
- **Aristokracie** – panství vybrané menšiny
- **Demokracie** – panství většiny

Někdy se k těmto formám ještě přiřazují odvozené formy:

- **Tyranie** – panství jednotlivce, který sleduje jen vlastní prospěch
- **Oligarchie** – panství bohatých k jejich prospěchu
- **Ochlokracie** – panství (zvučle) chudých

Klíčová slova kapitoly

Státní území, nabytí území, ztráta území, státní hranice, státní moc, formy států, typologie moci.

Ověření znalostí

1. Definujte pojem politický region. Jaká je nejvyšší forma politického regionu?
2. Jaké znaky charakterizují stát?
3. Zamyslete se nad metodami vytýčení státních hranic. Jaké metody jsou uplatňovány v České republice?
4. Typologie států podle hlavy států dělí státy světa na dva typy. Jaké to jsou, a uveďte nějaké konkrétní případy států světa?
5. Jaké znaky naplňuje parlamentní demokracie?
6. Jaké typy státních hranic znáte?
7. Během posledních let (2005 –2008) se v Evropě vytvořily nové státní útvary, jaké to jsou? Pokud víte, kdy vznikly – rok.
8. Vývoj státu je spojen především se získáním území, tedy prostoru, který obývá jeho obyvatelstvo. Jaké druhy získání státního území znáte?

Praktická cvičení

1. Pomocí školního atlasu světa zjistěte, které státy vznikly na základě akcese, akrescence?
2. Vyjmenujte státní zřízení u následujících států Evropy:
 - a) Francie
 - b) Lichtenštejnsko
 - c) Švédsko
 - d) Ukrajina
 - e) Moldavsko
 - f) Kypr
3. Pokuste se nakreslit vytýčení státní hranice a jednotlivé zóny v případě mořské hranice? Co znamená pojem výlučná ekonomická zóna?

5. Národní identita a nacionalismus

V minulé kapitole jsme si vymezili pojem stát jeho základní znaky a charakteristiky. Dále jsme si představili různé typy států. Z výše uvedeného můžeme konstatovat, že v současné době je dominujícím typem státního útvaru **národní stát**. Národní stát můžeme chápat jako formu politické organizace s výrazem splynutí ideje státu s idejí národa. Vlastní stát se musí vyznačovat svoji suverenitou na určitém území a identifikuje se s vlastním teritoriem na zemském povrchu. Vymezené znaky státu mohou být spjaté s historií (např. Kosovo – Srbsko, Sevastopol – Rusko apod.) nebo s různou ideologií národa či národního státu, které vedou k definování teritoriálních nároků na území (např. Velká Albánie, Velké Somálsko). E. Kellner (1983) tvrdí, že stát se určitě objevil bez pomoci národa a některé národy se určitě objevily bez vlastního státu. Proto lze učinit závěr, že stát a národ mohou existovat nezávisle sobě. V případě, že vystupují společně, jedná se o **národní stát**.

5.1 Národ

Národ je nejvyšším typem etnické skupiny. Z původní etnické skupiny se následně vyvinuly národnosti a národy.

Pro příklad si ukážeme definici národa, jak jej chápali různí autoři. Většina definic se opírá o společné znaky spojení lidí do společenstva. Těmi znaky jsou především **kultura, tradice, společný jazyk, mentalita, zvyky a tradice**. Často se k nim přiřazují ještě dva znaky – území a fungující samospráva.

"Národ je historicky vzniklá stabilní skupina lidí sdílejících jazyk, území, ekonomický život a mentalitu projevující se ve společné kultuře". Stalin (1912)

Guibernau (1992) považuje za národ "skupinu lidí vědomých si formování společenství, sdílejících společnou kulturu, příslušejících k jasně vymezenému území, mající společnou jak minulost, tak vizi budoucnosti a nárokuje právo samosprávy".

Národ má 5 dimenzí: **psychologickou, kulturní, územní, politickou a historickou**.

Kellas (1991) uvádí, že "národ je skupina lidí, kteří sami sebe vnímají jako společenství spojené historickými a kulturními vazbami a společným původem".

Národy mají **objektivní rysy** (území, jazyk, víru nebo společný původ) a **subjektivní rysy** (vědomí své vlastní příslušnosti k národu v mysli lidí a lojalita k němu).

Anderson (1992) popisuje národ jako „politické společenství existující v představách lidí, a to jak ve smyslu jeho ohraničenosti, tak suverenity“.

Zkušenosti s vymezením pojmu národ jsou natolik různé, že vždy vycházejí ze subjektivního pohledu, tedy jsou definované přímo vlastními příslušníky národa. Pro celkové vymezení je nutné však počítat i s objektivním pohledem, který charakterizují vnější faktory. K vymezení národa lze přistupovat i na základě pochopení před-

stavení o vlastním formování státního útvaru. Lze tedy přijmout tři obecné koncepce:

- Koncepce národa jako duchovního, kulturního společenstva a uznání národního vědomí jako hlavního činitele, který národ tvoří.
- Koncepce národa jako sociálního jevu (politické společenstvo usilující o vlastní politický život v rámci vlastní organizační struktury).
- Koncepce národa jako historického společenství (společné historické osudy).

Baar (2001) vymezil 4 modelové typy národů:

- **Evropský typ** – prioritní faktor – jazyk, kultura a společný historický vývoj v určitém časovém období. Do této skupiny lze zařadit všechny evropské národy.
- **Americký typ** – prioritní faktor – kultura a jazyk, které se sem dostaly z Evropy a přizpůsobily se místním podmínkám. Důležitou roli zde hraje historická příslušnost, barva pleti a náboženství.
- **Asijský typ** – prioritní faktor – území, jazyk a často i náboženství a historický vývoj.
- **Africký typ** – nejméně rozvinutý a nejvíce multietnický, což bylo způsobeno dekolonizací kontinentu a roztržštěností do malých států.

Snaha o formování národních myšlenek s cílem vytvořit svůj vlastní stát vede k tzv. **nacionalismu**.

	Klíčová slova	
Národ, národní stát, příslušnost k národu, území, jazyk, kultura, historie.		

5.2 Nacionalismus

Jednou z dimenzí existence národa je i politický rozměr, který je daný existencí určitého vlastního státu (nebo aspoň federativního či autonomního celku v rámci multietnického státu). **Nacionalismus** je původně politický princip, který tvrdí, že politická a národní jednotka musí být shodné (kongruentní). Národ tedy musí být jediným správným nositelem státní moci. V reálném světě však nelze ztotožňovat pojem národ a stát, protože mnoho národů, které nemají vlastní území (např. Kurdové). Na druhé straně je třeba zohlednit fakt, že většina současných národních států má na svém území **národnostní menšiny**. Tyto státy lze charakterizovat jako mnohonárodní či multietnické.

Problematika vymezení **národního státu** a **státu multietnického** je dodnes předmětem diskuzí, stejně tak jako pohled na problematiku národnostních menšin.

Spolužití různých národů na jednom území s cílem zachovat stabilitu celého státu se upevňuje prostřednictvím rozsáhlých práv národnostních menšin (např. používání vlastního jazyka, právo na informace a vzdělání ve vlastním jazyce, právo

organizovat vlastní kulturu aj.). Někdy jsou práva natolik rozsáhlá, že to může vést až k získání vlastní autonomie (např. Itálie oblast na severu Trentino – Alto Adige v roce 1948). Složitá heterogenita národů může v krajním případě vést až k násilím, kdy národy usilují o získání vlastního státu (např. Baskové ve Španělsku, Turci v Pákistánu, Francouzi v Quebecu v Kanadě apod.). Na tomto místě je účelné si připomenout právo na sebeurčení, které je zakotveno v chartě OSN. Nejvyšším stupněm zastínění práv lidských celků je získání vlastní svrchovanosti, tj. vytvoření vlastního státu, přičemž toto právo národům přiznávají mezinárodní právní normy. Právo na sebeurčení se uplatňuje více u národů, které jsou považovány za životaschopné kulturně i ekonomicky. V současné době žije ve světě přibližně 300 národů a při současném počtu samostatných států (198) by muselo vzniknout více jak sto nových států.

Obrázek 18: Současné nepokoje v Libyi jako projev nacionalismu.

Zdroj: http://zpravy.idnes.cz/kaddafihodcera-udajne-prchala-na-maltu-letadlu-ale-nedovolili-pristat-1es-zahranicni.asp?c=A110223_215608_zahr_anicni_brm

J. Anderson dochází k závěru, že „nacionalismus rozděluje lidi na ty, kteří patří a nepatří (přísluší a nepřísluší) k určitému území a kultuře.“

Více v BAAR, V.: Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus? Ostrava: OU+Tilia, 2002.

Klíčová slova

Nacionalismus, právo na sebeurčení, národ, území, kultura, národní a multietnické státy, národnostní menšiny.

Praktická cvičení

1. Na mapě světa nakreslete zóny potencionální nestability, tedy taková území, kde se nejvíce projevuje nacionalismus, separatismus a regionalismus?
2. Vyberte si min. dva multietnické státy a charakterizujte jejich etnickou skladbu.
3. Pomocí atlasu světa se pokuste definovat rozmístění jednotlivých typů národů dle Baara (2001).

6. Mezinárodní organizace a vybrané integrační procesy ve světě

Mezinárodní společenství představují seskupení států, které udržují mezi sebou vztahy regulované mezinárodním právem (Antoszewski, 1999). Tyto společenstva můžeme také chápat jako globální politické hráče, kteří určují směr světové ekonomiky, politiky a organizace společnosti.

6.1 Mezinárodní společenství

Základy mezinárodní spolupráce lze nalézt již ve středověku v podobě společenství států, jež vzniklo při procesu pokřesťanštění zemí. Rozhodující význam vytváření společenství mělo až v 19. století v souvislosti s rychlým nástupem průmyslové revoluce, rozvoji výrobních sil a zintenzivnění mezinárodního obchodu mezi jednotlivými zeměmi. V občasné době je ve světě téměř 200 suverénních států, které tvoří mezinárodní společenství. Mezinárodní organizace mohou udržovat styky nejen s členskými státy, ale i s nečlenskými zeměmi a jinými mezinárodními organizacemi. Důležité je si zde vymezit pojem **mezinárodní vztahy** – souhrnný název pro komplex politických, diplomatických, právních, hospodářských, vojenských, kulturních a dalších vztahů mezi státy a skupinami států (Žaloudek, 1999).

Ve spolupráci států, mezi sebou hrají důležitou roli právě mezinárodní vztahy, které vytváření mezinárodní organizace. Vytváření takových organizací souvisí s integračními trendy ve světě, které probíhají v různých oblastech (ekonomické, politické, vojenské apod.). Pojem integrace se používá pro formy a procesy spojení, slučování, případně s růstem původně izolovaných nebo samostatných jednotek do jediného a vnitřně jednotného systému, na jehož základě se vytváří jednotný celek (Pavlík, 2000). Mezinárodní integrace představuje vymezený stupeň rozvoje formálně-právních a institucionálních vazeb (Antoszewski – Herbut, 1999). Mezinárodní organizace můžeme tedy pokládat za formu mnohostranné mezinárodní spolupráce, určené na základě mezinárodní dohody, která zahrnuje relativně stálý rozsah členství, existencí stálých orgánů s definovanými kompetencemi obsahující statut organizace (Antoszewski – Herbut, 1999).

Mezinárodní organizace můžeme klasifikovat podle několika různých znaků (např. na základě členství – **vládní** a **mimovládní**).

Vládní organizace (International Governmental Organisations, IGO) – členy jsou suverénní státy a byly vytvořené na základě rozhodnutí vlád zakládající smlouvou. Takové organizace se obvykle skládají ze shromáždění zástupců (kongres, valné shromáždění), voleného orgánu na určitou dobu s omezeným počtem členů (výbor, rada) a sekretariátu řízeného tajemníkem (ředitelem). Vládní organizace mají trvalý nebo dočasný charakter. Trvalé působí bez časového omezení (např. **OSN**) a dočasné se zřizují na základě plnění určitého úkolu. Po splnění zanikají (např. **IRO – Mezinárodní organizace pro uprchlíky**).

Nevládní organizace (Non-Government Organisations, NGO) – nevznikly na základě mezinárodní smlouvy, členy nejsou suverénní státy, ale fyzické, či právnické osoby nebo instituce a sdružení s veřejným nebo soukromým charakterem. Příkladem nevládní organizace může být **Mezinárodní Červený kříž**.

Další rozdělení, které je možné aplikovat na mezinárodní organizace je např. rozdělení **dle oblasti působení** (ekonomické, politické, vojenské, sportovní, ekologické aj.), dle místa působení na **globální mezinárodní organizace**, **regionální mezinárodní organizace**, dále **uzavřené** a **otevřené**, či **trvalé** a **dočasné**.

Mezi nejstarší mezinárodní organizace patří: Mezinárodní legrační unie (1856), Mezinárodní poštovní unie (1874), Mezinárodní úřad pro váhy a míry (1875), Unie pro ochranu průmyslového vlastnictví (1883) aj.

Více v IŠTOK, I. Politická geografie a geopolitika, Prešov: Prešovská univerzita v Prešově, 2004, ISBN 80-8068-313-1. 392 s. a BAAR, V., RUMPEL, P., Šindler, P. *Politická geografie*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996. ISBN 80-7042-737-X, 94 s.

Organizace spojený národů (OSN, United Nations Organisation, UNO) – v současnosti se jedná o jedinou mezinárodní organizaci se skutečně univerzálním (z hlediska činnosti) a zároveň globálním (z hlediska členských států) charakterem. Jejím předchůdcem byla Společnost národů založená v roce 1919. OSN vznikla jako reakce na vývoj ve světě pro druhé světové válce. Zakládající konference proběhla od 25. dubna 1945, přičemž zakládající smlouva – Charta OSN, byla podepsaná 26. června 1945 v San Franciscu představiteli 50 států světa. Oficiálně vznikla 24. října 1945, kdy byla Charta ratifikována Čínou, Francií, Sovětským svazem, USA, Velkou Británií a většinou ostatních signatářských zemí. Hlavní sídlo OSN je v New Yorku, dále má sídla v Ženevě a Vídni.

Obrázek 19: Sídlo OSN v New Yorku.

Zdroj: <http://cs.wikipedia.org>

Mezi základní cíle OSN patří:

- Udržovat mezinárodní mír a bezpečnost.
- Rozvíjet mezi národy přátelské vztahy založené na respektování zásad rovnoprávnosti a práva na sebeurčení národů.

- Spolupracovat při řešení mezinárodních ekonomických, sociálních, kulturních a humanitárních otázek a podpoře základních lidských práv a svobod.
- Být centrem pro koordinaci kroků, které národy podnikají v zájmu dosažení těchto společných cílů.

V čele OSN stojí **Valné shromáždění** a **Generální tajemník**. Generální tajemník OSN vystupuje jako „mluvčí všech obyvatel světa“. Od roku 2007 tuto funkci vykonává Ban Ki-moon z Jižní Koreje.

Valné shromáždění projednává všechny otázky spojené s Chartou OSN nebo otázky týkající se pravomocí a působnosti orgánů OSN (s výjimkou případů patřících do kompetence Rady bezpečnosti). Ve shromáždění jsou zastoupeny všechny členské státy. V čele Valného shromáždění stojí *předseda*; během 64. zasedání (2009/10) jím byl Ali Abdussalam Treki, bývalý ministr zahraničí Lybie (v letech 2002/03 byl předsedou Jan Kavan). První Valné shromáždění OSN se uskutečnilo v lednu 1946 v Londýně, kde byla zároveň rozpuštěna i *Společnost národů*.

Obrázek 20: Generální tajemník OSN Ban Ki-moon .

Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Pan_Ki-mun

Výkonným orgánem je **Rada bezpečnosti** OSN, již přísluší základní odpovědnost za udržení mezinárodního míru a bezpečnosti a jejíž rezoluce jsou právně závazné. Dalšími hlavními orgány OSN jsou např. **Ekonomická a sociální rada OSN** (ECOSOC), **Poručenská rada OSN**, **Mezinárodní soudní dvůr** nebo **Sekretariát**, v jehož čele stojí generální tajemník OSN - od 1. ledna 2007 - Ban Ki-moon.

Rada bezpečnosti (RB) - má 15 členů. Charta OSN určuje 5 z nich jako stálé, Valné shromáždění volí 10 dalších za členy nestálé na dvouleté období. Stálými členy Rady bezpečnosti jsou: *Čína, Francie, Rusko, Spojené státy americké a Velká Británie*, nestálí členové v roce 2010 – *Bosna a Hercegovina, Brazílie, Uganda, Gabon, Japonsko, Libanon, Mexiko, Nigérie, Rakousko a Turecko*. Mezi hlavní aktivity Rady bezpečnosti patří: zachování míru ve světě, řešení sporů, úprava zbrojen, používání sankcí vůči narušiteli, podnikání vojenských akcí proti agresoru, navrhuje kandidáta na generálního tajemníka, spolu s valným shromážděním volí soudce mezinárodního soudního dvoru atd.

Ekonomická a sociální rada OSN – skládá se z 54 členů, volených na tříleté období Valným shromážděním. Jejím hlavním úkolem je projednávat otázky spojené s ekonomickým, sociálním, kulturním a zdravotním rozvojem, podpora dodržování lidských práv, dojednávání spolupráce s přidruženými odbornými mezinárodními organizacemi - Světová zdravotnická organizace (WHO), Organizace pro výživu a zemědělství(FAO), Světová banka (WB) apod.

Poručenská rada OSN - vznikla s cílem přípravy závislých území různého typu na nezávislost. Poručenská rada má 5 členů: **Čína, Francie, Rusko, Spojené státy americké a Velká Británie**. Rada formálně ukončila činnost 1. listopadu 1994, kdy se nezávislým státem a členem OSN stalo Palau, poslední území pod správou OSN. Rezolucí, která byla ten den přijata, pozměnila Rada svůj jednací řád v tom smyslu, že se nebude scházet každoročně, ale jen podle potřeby, když si to situace vyžádá.

Mezinárodní soudní dvůr - sídlí v Haagu. Má 15 členů volených Valným shromážděním a Radou bezpečnosti. Soudci jsou voleni na funkční období 9 let. Hlavním úkolem soudu je řešit spory mezi státy a podávat posudky o právních otázkách na žádost oprávněných orgánů.

OSN zřizuje pro plnění svých cílů i odborné organizace. Uvádím výčet pouze těch nejdůležitějších, se kterými se můžete setkat:

- Organizace pro výchovu, vědu a kulturu - UNESCO
- Mezinárodní organizace práce - ILO
- Světová zdravotnická organizace - WHO
- Mezinárodní měnový fond – IMF
- Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky - UNHCR
- Dětský fond OSN - UNICEF
- Rozvojový fond OSN pro ženy - UNIFEM
- Pozorovatelská mise OSN v Ugandě a Rwandě - UNOMUR
- Ochranné a stabilizační síly OSN v bývalé Jugoslávii - UNPROFOR, IFOR, SFOR, KFOR
- Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (Světová banka) - IBRD

Klíčová slova kapitoly

Mezinárodní organizace, mezinárodní vztahy, vládní organizace, nevládní organizace, Organizace spojených národů, Rada bezpečnosti OSN, Valné shromáždění OSN, Ekonomická a sociální rada OSN, Poručenská rada OSN, Mezinárodní soudní dvůr.

6.2 Integrace a její aspekty

Integrace se používá především pro formy a procesy spojování, slučování popřípadě srůstání původně izolovaných nebo samostatných jednotek v jediný a vnitřně jednotný systém, jimž se vytváří nový celek. Pojem **desintegrace** pak vyjadřuje opak integrace, rozklad, popř. rozpad nějakého celku. Pojmy integrace a desintegrace se užívají v mnoha vědních oborech. Zde je budeme chápat v tom smyslu, jak jsou používány v politické geografii, politologii, v teoriích mezinárodních vztahů, v ekonomii, hospodářských dějinách apod. Integraci je možno pojmut dynamicky jako určitý proces, nebo staticky jako určitý stav, vzniklý integračním procesem. Ve statickém pojetí se integrací nejčastěji rozumí určitá nadnárodní asociace plně suverénních politických celků. Z jiného hlediska můžeme rozlišovat integraci neformální a formální (Johnston, Gregory a Smith 1994).

Neformální integrace neprobíhá na popud nějakých cílených politických rozhodnutí, ale probíhá víceméně spontánně, na základě dynamiky ekonomického a sociálního rozvoje a také rozvoje vědy a techniky. Proti tomu, **formální integrace** je zpravidla výsledkem jednání a dosaženého konsenzu jednajících stran. Zatímco neformální integrace má charakter kontinuálního procesu, formální integrace se vyvíjí spíše po skocích, od smlouvy ke smlouvě a od jednoho politického rozhodnutí k druhému. V této kapitole si budeme všimnat jen integrace formální.

V pojetí evropských studií znamená **integrace** soudržnost členských států Evropských společenství (ES), resp. Evropské unie (EU) a kontinuální vývoj k jednotné Evropě, přes etapy vnitřního trhu, hospodářské a měnové unie k unii politické. Integrace v tomto smyslu znamená, že státy omezují svoji suverenitu, resp. vzdávají se jí a přenášejí svá svrchovaná práva na nové nadstátní instituce.

Teoretické koncepty integrace

Diskuse o směřování evropské integrace v podstatě vyprodukovala několik hlavních koncepcí a přístupů k integraci, z nichž některé lze nazvat integračními teoriemi. Z hlediska vědních oborů existují politologické, sociologické, ekonomické a právní přístupy k teoriím integrace. Během sporů a diskusí se vyprofiloval zejména **federalismus, funkcionalismus, neofunkcionalismus** a **"intergovernmentalismus"**. Vedle těchto teorií existuje několik konceptů či modelů integrace, které velmi ovlivnily diskuse o teoretické rovině evropské integrace. Mezi nejznámější patří **koncept soustředných kruhů, variabilní geometrie, dvourychlostní (vícerychlostní) Evropy, Evropy à la carte a Evropy regionů**.

Ústředním pojmem **federalismu** je federace, jež představuje formu politické organizace, kterou lze charakterizovat dělbou odpovědnosti mezi ústřední mocí a komponentami federace (obvykle státy, regiony nebo provincie), disponujícími autonomií v určitých sférách. Distribuce moci mezi centrem a částmi federace se liší případ od případu a je obvykle definována v ústavě.

Funkcionalismus označuje takovou formu integrace mezi státy, která je založena na praktické kooperaci v dobře vymezených oblastech za účasti jen minimálního institucionálního aparátu.

Termín **neofunkcionalismus** byl v podstatě vymyšlen jako označení pro využití funkcionalistických postupů k zajištění federalistických záměrů. Neofunkcionalisté vycházejí z předpokladu, že v důsledku provázanosti ekonomických vztahů povede řešení jednoho problému k obdobnému řešení v navazujících oblastech a že nadstátní instituce budou rozšiřovat pole působnosti, což postupně vyústí v omezení nezávislosti národních států.

„Intergovernmentalismus“ je jednak teorie integrace, jednak se tento termín používá k popisu institucionálního uspořádání a rozhodovacích procedur, které umožňují vládám spolupracovat v různých oblastech při zachování jejich suverenity.

Myšlenka **soustředných kruhů** se nejčastěji využívá jako model toho, jakým způsobem by se Evropa mohla vyvíjet. V modelu tohoto druhu zaujímají členské státy EU obvykle středovou pozici – jádro, země Evropského hospodářského prostoru obsazují druhý kruh, evropské státy s asociačními dohodami tvoří třetí kruh. V některých modelech se počítá ještě se čtvrtým kruhem, jež tvoří ostatní země bývalého východního bloku. Všechny verze tohoto modelu umožňují pohyb z jednoho kruhu do druhého, přičemž se předpokládá, že země budou gravitovat ke středovému jádru. Existuje několik příkladů Evropy soustředných kruhů, ačkoliv zakládající smlouvy ES s ničím podobným explicitně nepočítaly. **Mechanismus směnných kurzů** (ERM) **Evropského monetárního systému** (EMS), tak jak byl v roce 1979 zkonstruován, tuto koncepci plně nerespektoval.

Pojem **variabilní geometrie** označuje model evropské integrace, ve kterém členské státy rozhodují, zda se účastnit určitých aktivit či nikoliv, ačkoliv normálně existuje řada "jádrových aktivit", kterých se účastní všechny státy. Právní, politické, procedurální a rozpočtové spletnosti Unie umožňují, aby členské státy byly opravdu aktivní jen v těch oblastech, kde je přímý přínos pro ně zcela evidentní. Obdobou modelu variabilní geometrie je model **„Evropy à la carte“**. Podle tohoto modelu evropské integrace si jednotlivé členské státy samy rozhodují případ od případu, do čeho se zapojí a do čeho ne.

Myšlenka, na které je založen **model dvourychlostní Evropy**, byla poprvé nastíněna v Tindemansově zprávě z roku 1975. Tato zpráva se snažila přiznat skutečnost, že ne všechny členské státy jsou ochotny nebo schopny postupovat směrem k hlubší integraci stejným tempem, a tudíž že by se mělo umožnit těm nadšenějším dělat pokroky, aniž by byly zdržovány ostatními.

Posledním významným konceptem je **„Evropa regionů“**. Podle tohoto konceptu by právě regiony měly v Evropě budoucnosti hrát rozhodující roli, zatímco role národních států by se omezila na minimum. Takto by tradiční role národních států byly postupně odčerpávány jak seshora ze strany nadnárodních institucí, tak zdola ze strany sílicích regionů.

V nejširším pojetí probíhaly a neustále probíhají integrační a desintegrační procesy po celé období lidských dějin. Svým způsobem byla integrovaným celkem i Říše římská, která při svém vrcholu zahrnovala většinu Evropy a oblastí kolem Středomořího moře. Po období rozkvětu této mocné říše však došlo k období úpadku,

k postupné desintegraci a zániku impéria. Jako integrační procesy můžeme chápat i sjednocení Německa a Itálie v minulém století. Proti tomu klasickou ukázkou desintegračního procesu v minulém století byl rozpad španělské koloniální říše v Latinské Americe a vznik nemalého počtu samostatných států. Ukázkovým desintegračním procesem byl i rozpad Rakouska-Uherska a vznik tzv. nástupnických států včetně Československa po skončení první světové války, stejně jako Sovětského svazu, který vznikl násilnou revoluční integrací a dospěl k logické desintegraci.

Historické aspekty vývoje integrace

V bývalém sovětském bloku po druhé světové válce také probíhal integrační proces. Jeho projevem byla v roce 1949 založená RVHP (**Rada vzájemné hospodářské pomoci**) v ekonomické sféře a **Varšavská smlouva** (založená v roce 1955) ve sféře politicko-bezpečnostní. Tzv. **socialistická integrace** však měla dosti odlišný charakter od analogického procesu, probíhajícího v západní Evropě. Mezi její hlavní rysy patřila hegemonie Sovětského svazu, určující role ÚV KSSS (Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu) a značná ideologizace celého procesu. Po pádu železné opony v roce 1989 došlo k rozpuštění obou zmíněných organizací a k desintegraci celého tzv. "socialistického tábora". Sovětský blok zcela zanikl a všechny bývalé satelity SSSR ve střední a východní Evropě se zapojily do západoevropského integračního procesu. Typickým příkladem desintegračních procesů ve světě je bývalý rozpad Sovětského svazu v letech 1989 – 1990 na jednotlivé samostatné státy. Ruská federace, kde v srpnu 2008 válka s Gruzíí vyústila v desintegraci severní části Gruzie a faktickému oddělení Abcházie a Jižní Osetie. Určitých desintegračních tendencí nejsou zcela ušetřeny ani nejvyspělejší státy světa. Názorným příkladem podobných tendencí je případ Belgie, kde je hrozba rozdělení země na valonskou a vlámskou část zcela reálná. Dalším příkladem je Kanada, kde hnutí za odtržení provincie Québec od zbytku země je velmi silné, i když zatím neúspěšné. Separatistické aktivity můžeme již dlouho pozorovat také v Baskicku, na Korsice a v Severním Irsku, kde je snaha jej připojit k Irské republice. Ve světě probíhaly a probíhají ve stejné době jak integrační, tak desintegrační procesy. Integrační proces zpravidla prochází vývojovými stádii či fázemi, od nižších k vyšším. Nejčastěji se s integračními procesy setkáváme v oblasti ekonomiky, avšak nelze pomíjet řadu dalších aspektů integrace, zejména politických, bezpečnostních, sociálních i kulturních. Čím je integrační proces rozvinutější, tím se zvyšuje i význam mimoekonomických aspektů integrace.

Z hlediska typologie integrací ve světě lze vysledovat určitá vývojová stádia integrací. Tím nejzákladnějším typem integrace je **pásma volného obchodu**. V tomto integračním stupni odstraňují příslušné země celní a jiné bariéry vzájemného obchodu, které se někdy týkají všech výrobků, někdy jen průmyslových (bez zemědělských). Vůči třetím, nezúčastněným zemím si každá členská země pásma volného obchodu upravuje své obchodní vztahy samostatně. Příkladem pásma volného obchodu je např. **Středoevropská oblast volného obchodu** (CEFTA), jejímž členem je také Česká republika, nebo **Severoamerická oblast volného obchodu**

(NAFTA), zahrnující USA, Kanadu a Mexiko, či **Evropské sdružení volného obchodu** (EFTA), které vzniklo v roce 1960 z iniciativy Velké Británie.

Dalším stádiem integrace je **celní unie**, která jde o krok dále než pásmo volného obchodu. Odstraňuje nejen obchodní bariéry mezi zúčastněnými zeměmi, ale vůči třetím zemím zavádějí členské státy celní unie společná cla. Žádná členská země celní unie si nemůže upravovat cla podle vlastních potřeb. Vůči třetím zemím jsou všechny členské země celní unie v rovném postavení. Již v roce 1948 byl vytvořen Benelux, celní unie mezi Belgií, Nizozemskem a Lucemburskem. Celní unie existuje také např. mezi Českou republikou a Slovenskem.

Společný trh zavádí vedle volného pohybu zboží a celní unie také volný pohyb tzv. výrobních faktorů, především pracovních sil a kapitálu. Všechny osoby zúčastněných zemí se mohou volně pohybovat po teritoriu zemí společného trhu nejen jako turisté, ale také jako pracovníci, s právem ucházet se v jakékoli zemi o zaměstnání, s právem se tam usadit, pracovat a žít.

Vysokým integračním stupněm je **hospodářská unie**, kde se uplatňuje řada společných politik v hospodářské oblasti. Vrcholné stadium z ekonomického hlediska představuje **monetární unie**. Toto, zřejmě již konečné stadium ekonomické integrace, se skládá z následujících podmínek: záruka úplné a nezvratné konvertibility měn, plná liberalizace kapitálových toků mezi členskými státy, úplná integrace bankovních a finančních trhů členských států, fixace směnných kursů bez flukuačního pásma a jednotná monetární politika řízená jednotnou centrální bankou. Velmi názorným příkladem takové monetární unie je ta, která byla nastíněna maastrichtskou smlouvou z roku 1992.

Nejvyšší stadium integrace představuje **politická unie**, která je tou fází integračního procesu, v níž orgány unie provádějí nejen společnou hospodářskou politiku, ale rozšiřují aktivity do sféry zahraniční, bezpečnostní, obranné a vnitřní politiky. Politická unie může mít různé formy. Může vystupovat v podobě **federace** se společnou vládou a společným parlamentem (jako je tomu např. v USA, SRN nebo Rakousku) nebo ve formě **konfederace** (konfederací bylo původně Švýcarsko), kde jsou vztahy mezi orgány unie a členskými státy volnější.

Klíčová slova kapitoly

Integrace, desintegrace, typy integrace, Rada vzájemné hospodářské pomoci, Varšavská smlouva, Středoevropská oblast volného obchodu, Evropské sdružení volného obchodu, Evropská unie.

6.3 Integrační procesy v Evropě po roce 1945

Následky války byly pro Evropu ničivé a kruté, ale na druhé straně vytvořily podmínky pro integraci Evropy na jiné, podstatně vyšší kvalitativní úrovni. Vzhledem k bipolárně uspořádanému světu probíhaly vlastně v Evropě dva integrační procesy. Jistým předznamenáním poválečné integrace západní Evropy se stal projev

britského premiéra Winstona Churchilla, přednesený v září 1946 na curyšské univerzitě. Churchill se tehdy vyslovil pro ideu "**Spojených států evropských**" a navrhl, aby prvním praktickým krokem k jejich ustavení byla "Rada Evropy".

Obrázek 21: Sir Winston Leonard Spencer-Churchill.

Zdroj: http://www.valka.cz/clanek_658.html

Od tohoto roku se začal rozvíjet západoevropský integrační proces ve třech hlavních vzájemně se prolínajících rovinách: politické, ekonomické a vojenské. V západní Evropě vzniká řada hnutí, usilujících především o politické sjednocení Evropy. V roce 1947 byl založen Mezinárodní výbor spolupráce hnutí za evropskou jednotu, jenž se o rok později proměnil v **Evropské hnutí**. Velkým impulzem pro další rozvoj evropského integračního procesu se stal **Marshallův plán** z roku 1947, který významně přispěl k poválečné obnově Evropy. V Marshallově plánu se projevil jak nezištná snaha USA pomoci zničené Evropě, tak i cílená snaha posílit v Evropě americký politický vliv a pojistit si budoucí významné odbytiště amerického exportu. Jeho přímým důsledkem bylo i založení **Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci** (OEEC, Organization for European Economic Cooperation), která se později rozšířila o vyspělé mimoevropské země a v roce 1961 se přejmenovala na **Organizaci pro hospodářskou spolupráci a rozvoj** (OECD, Organization for Economic Cooperation and Development). Mezi hlavní cíle **Programu evropské obnovy** (European Recovery Program), tj. Marshallova plánu, bylo mimo jiné: vytvoření zdravých měn a národních rozpočtů, rozvoj obchodu a podpora exportu (zejména do dolarové oblasti), podpora hospodářské spolupráce mezi evropskými zeměmi včetně vytvoření systému národních plateb, odstranění kvót v zahraničním obchodě a odbourávání celních bariér. Úkolem OECD je tyto cíle dále prosazovat a rozvíjet v nových podmínkách. Posláním OECD je napomáhat k rozvoji hospodářství členských států, zvyšování zaměstnanosti a životní úrovně. V současnosti sdružuje 33 nejvyspělejších zemí světa. Jejím členem se v roce 1995 stala i Česká republika.

Významným krokem k politickému sjednocení Evropy bylo založení **Rady Evropy** (Council of Europe), jejíž zakládací dokumenty podepsali 5. května 1949 v Londýně zástupci deseti západoevropských vlád: Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko, Norsko, Švédsko a Velká Británie. Rada Evropy má

v současnosti 41 členů včetně České republiky a Slovenska. Od jejího vzniku bylo hlavním cílem Rady hájit jednotu evropského kontinentu a být zárukou důstojného života jeho občanů.

Reakcí na obavy z obnovení německého vojenského potenciálu a hrozby nové německé agrese bylo založení tzv. **Bruselského paktu** v březnu 1948. Signatáři této obranné aliance byly Velká Británie, Francie a země Beneluxu. Pakt zavazoval členy ke spolupráci ve sféře sociální, ekonomické, kulturní, a především vojenské. Bruselský pakt byl brzy po svém založení rozšířen o Itálii a západní Německo a transformován v **Západoevropskou unii** (ZEU, WEU, Western European Union). Původní země Bruselského paktu, USA, Kanada, Dánsko, Island, Itálie, Norsko a Portugalsko podepsaly 4. dubna 1949 ve Washingtonu smlouvu o založení **Severoatlantické obranné aliance (NATO, North Atlantic Treaty Organization)**. V roce 1955 se k NATO připojilo západní Německo a po sjednocení Německa v roce 1990 i jeho východní část. Dnes má NATO 19 členů, přičemž posledními přírůstky se staly v dubnu 1999 Maďarsko, Polsko a Česká republika. Vznik NATO je klíčovou událostí v procesu vojensko-bezpečnostní integrace Evropy. Především proto, že NATO je dnes zdaleka nejmocnější a jedinou opravdu efektivně fungující bezpečnostní organizací na světě. Základní instituce NATO - *Rada NATO* (North Atlantic Council - NAC) – výkonná, politická a rozhodovací moc, složena ze zástupců členských zemí, *Výbor pro obranné plánování* (Defence Planning Committee - DPC) - obranné záležitosti a otázky, týkajících se plánování kolektivní obrany, *Skupina pro jaderné plánování* (Nuclear Planning Group - NPG) - role jaderných sil v bezpečnostní a obranné politice NATO, *Generální tajemník* – politický funkcionář mezinárodní úrovně – v současnosti Anders Fogh Rasmussen, *Mezinárodní sekretariát a Vojenský výbor*.

Obrázek 22: Generální tajemník NATO Anders Fogh Rasmussen.

Zdroj: http://www.novinite.com/view_news.php?id=102510

Velká Británie, která se k původnímu Evropskému společenství šesti nepřipojila, založila místo toho v roce 1959 sedmičlenné **Evropské sdružení volného obchodu** (ESVO, EFTA, European Free Trade Agreement). Základní myšlenkou EFTA bylo podporovat obchod, avšak bez přenosu suverenity a vytváření formálních institucí disponujících zákonodárnou mocí, jako je to v případě ES, resp. EU. V roce 1973 uzavřelo Evropské společenství dohody o volném obchodu s každou ze zemí EFTA, které se týkaly průmyslového zboží. Po dvou letech jednání podepsaly v květnu 1992 EFTA a ES smlouvu o založení **Evropského hospodářského prostoru** (EHP, EEA, European Economic Area), která vstoupila v platnost 1. ledna 1994. Švýcarsko je jedinou zemí EFTA, která se ke smlouvě nepřipojila. Důvodem bylo odmítnutí

smlouvy v celostátním referendu. EHP je více než pouhý hospodářský prostor: rozšiřuje čtyři svobody Společenství (svobodný pohyb zboží, služeb, kapitálu a lidí) také na země EFTA. Británie a Dánsko z EFTA posléze odešly a v roce 1973 vstoupily do EHS. Portugalsko učinilo totéž v roce 1986. Meziřím se k EFTA připojily další tři země, avšak Rakousko, Švédsko a Finsko se staly v lednu 1995 členy Evropské unie. To znamená, že vstupem do EU automaticky přestaly být členy EFTA. Nyní tak zbývají v EFTA jen čtyři členské země: Švýcarsko, Norsko, Island a Lichtenštejnsko.

Platformou pro hospodářskou spolupráci mezi postkomunistickými středoevropskými zeměmi se stala ***Středoevropská dohoda o volném obchodu*** (CEFTA, Central European Free Trade Agreement). Dohodu upravující podmínky vzniku a fungování pásma volného obchodu podepsali představitelé České republiky, Maďarska, Polska a Slovenské republiky 21. 12. 1992 v Krakově, v platnost vstoupila v březnu 1993. Úkolem dohody je podpora harmonického vývoje ekonomických vztahů zúčastněných zemí rozšiřováním obchodu.

Významným dnem v historii evropské integrace je 9. květen 1950, kdy francouzský ministr zahraničí Robert Schuman přednesl projev, který je všeobecně považován za oznámení o založení ***Evropského sdružení uhlí a oceli*** (ESUO, ECSC, European Coal and Steel Community). První podnět však vyšel od Jeana Monneta, tehdy nejvyššího představitele Francouzské národní plánovací komise, který navrhl, aby se výroba uhlí a oceli jak ve Francii, tak v Německu převedla pod jednu řídicí nadnárodní instituci. "***Schumanův plán***" de facto vylučoval přípravy na válku tím, že prostřednictvím závazné smlouvy podřizoval průmyslová odvětví, nezbytná pro výrobu zbraní, mezinárodní kontrole. Itálie a země Beneluxu tento plán podpořily a 18. dubna 1951 byla mezi Belgií, Francií, Itálií, Lucemburskem, Německem a Nizozemskem podepsána ***Pařížská smlouva***. Orgány ***Montánní unie***, jak je ESUO též nazýváno, kontrolovaly produkci, odbyt a ceny uhlí a oceli. V roce 1954 pak prosadily bezcelní společný trh s uvedenými produkty.

Šest zemí ESUO pak v květnu 1956 schválilo zprávu belgického státníka Paula-Henriho Spaaka, týkající se všeobecné hospodářské unie a unie v oblasti mírového využití jaderné energie. Výsledkem bylo, že 25. března 1957 podepsalo zmíněných šest zemí ***Římské smlouvy***, ustavující ***Evropské hospodářské společenství*** (EHS, EEC, European Economic Community) a ***Evropské společenství atomové energie*** (ESAE, EAEC, European Atomic Energy Community neboli ***Euratom***). Tak se zrodila tři Evropská společenství (ES, EC).

ES (EU) se postupně rozšířila z šesti členů až na dnešních 27. Principiálním předpokladem členství v ES (později EU) je pluralistické zřízení s demokratickou vládou, což až do sedmdesátých let nebyl případ Řecka, Španělska a Portugalska. Na 9 členů se ES rozšířilo v roce 1973, kdy do něj vstoupilo Spojené království, Irsko a Dánsko. V roce 1981 se ES rozšířilo o Řecko a v roce 1986 o Španělsko a Portugalsko. Po sjednocení Německa v roce 1990 byla do EU začleněna jeho východní část. V roce 1995 se k EU připojují Rakousko, Finsko a Švédsko, a to po úspěšných jednáních o vstupu, potvrzených národními referendy, čímž se počet členských států zvyšuje na 15. Norsko, které také ukončilo jednání, se na základě výsledků referenda rozhodlo do EU nevstoupit. V květnu 2004 se členy EU stalo deset zemí – 8 ze střední a východní Evropy (Česká republika, Polsko, Maďarsko, Slovinsko, Es-

tonsko, Slovensko, Litva a Lotyšsko) a dva ze středomořské oblasti (Malta a Kypr). Poslední rozšíření zažila EU v k 1. 1. 2007, kdy se členy staly Bulharsko a Rumunsko. Další integrační procesy v Evropě mohou pokračovat v následujících letech. Členské přihlášky a vstupní pohovory začaly i se zeměmi, které prošly výraznou společensko-politickou transformací (Chorvatsko, Turecko, Bosna a Hercegovina, Srbsko apod.). Posledním kandidátem na členství v EU se v souvislosti s celosvětovou ekonomickou krizí uvažuje o Islandu.

Obrázek 23: Členské státy Evropské unie v roce 2011.

Zdroj: <http://zskaznejov.webnode.cz/evropska-unie/>

Základní právní dokumenty na úrovni EU (ES)

Pokud si uvědomíme, jak integrace probíhala v čase, bylo nutné s nárůstem potu členských zemí reagovat i na revizi mezinárodních dohod (v případě ES Římských smluv), které byly platné po dobu téměř 30 let. Z důvodu rozšíření Společenství o „méně vyspělé země“ (Řecko – 1981, Španělsko a Portugalsko – 1986) bylo nutné iniciovat změny na nejvyšší úrovni a provést revizi dosud platných smluv. První významnou revizí smluv Společenství byl **Jednotný evropský akt** (*Single European Act*), který platí od července 1987. Jeho výsledkem byl podrobný právní rámec, který k roku 1992 vytvořil jednotný trh zboží, kapitálu, služeb a zaručil volný pohyb osob. Akt rovněž vytvořil podmínky pro těsnější spolupráci na poli životního prostředí a v oblasti výzkumu a vědeckotechnického rozvoje. Akt také opřel evropskou politickou spolupráci o pevný právní základ. Jedním z nejdůležitějších mezníků v historii evropské integrace byla **Smlouva o Evropské unii**, podepsaná v Maastrichtu v únoru 1992. Tato smlouva stanovila harmonogram zavádění jednotné měny (euro), která je logickým završením trhu bez hranic. Prohloubila pojem občanství Unie vytvořením nových práv, zejména práva volit a být volen v místních vol-

bách a ve volbách do Evropského parlamentu. Parlament získal nové pravomoci, konkrétně právo spolurozhodovat s Radou. Konečně **Maastrichtská smlouva** – ve snaze zlepšit spolupráci členských států v zahraniční politice a bezpečnosti – zřídila dva nové pilíře. Vedle zmíněné sféry bezpečnosti a zahraniční politiky zahrnuje také oblast justice a vnitřních věcí, takže nyní spočívá na třech pilířích (První pilíř je tvořen třemi Evropskými společenstvími, a to Evropským společenstvím uhlí a oceli, Evropským hospodářským společenstvím (které se po vstupu Maastrichtské smlouvy v platnost v roce 1993 nazývá Evropské společenství) a Evropským společenstvím pro atomovou energii. Druhý pilíř zahrnuje společnou zahraniční a bezpečnostní politiku, třetí pilíř oblast justice a vnitřních věcí. Mezivládní konference, která vedla k **Amsterodamské smlouvě**, probíhala od března 1996 do června 1997. Jejím cílem bylo revidovat některá ustanovení existujících smluv, aby se zvýšila akceschopnost EU a vyšlo se vstříc očekávání jejích občanů. Jedním z jejích úkolů bylo též zajistit větší efektivitu orgánů Unie pro její příští rozšíření.

Zásadní otázku, kterou EU řešila před koncem 20. století, byla revize základních smluv Společenství v souvislosti s plánovaným rozšířením EU o nových 10 kandidátských zemí. Přípravy na přijetí těchto zemí byly shrnuty v dokumentu **Agenda 2000**, který se především zabýval konkrétními reformami společných politik (především společné zemědělské politiky a politiky hospodářské a sociální soudržnosti) a zprávou o budoucím finančním rámci Unie po 31. prosinci 1999. Agenda 2000 sice připravila důležité změny klíčových politik, nicméně stále zde zbývala otázka, jak bude unie fungovat po tzv. východním rozšíření po roce 2004. Především se musela vyřešit náročná otázka začlenění nových zemí do organizačních struktur EU. Pro byla přijata tzv. **Smlouva z Nice (2000)**, jenž připravila reformu institucí nutnou k zapojení nových států do rozhodovacích procesů EU.

Ještě před plánovaným rozšířením EU v roce 2004 a 2007 spatřil světlo světa další významný dokument, který se snažil výrazně ovlivnit fungování institucí a politik EU. **Smlouva o Ústavě pro Evropu** představovala návrh nového základního dokumentu Evropské unie, který si kladl za cíl nahradit složitou strukturu smluv EU jediným právním předpisem. V návrhu byla také zapracována nová ustanovení a několik zásadních změn ve fungování Unie oproti předchozímu stavu. Návrh ústavní smlouvy byl zveřejněn **Konventem 18. července 2003**. Po dlouhých jednáních byl návrh schválen i mezivládní konferencí, která probíhala od října 2003 do června 2004. Ústavní smlouva byla poté **29. října 2004** podepsána v **Římě**. Za Českou republiku ji jménem prezidenta Václava Klause podepsali tehdejší premiér Stanislav Gross a tehdejší ministr zahraničí Cyril Svoboda. Zásadní podmínkou, aby Ústava začala platit, bylo schválení Ústavy v členských státech. Schvalování proběhlo formou projednání, referendem, ratifikací apod. Proces ratifikace skončil poté, co ústavní smlouvu v referendech odmítla **Francie** a posléze **Nizozemí**. Po tomto odmítnutí následovalo rok a půl dlouhé vyčkávání, které přerušilo až německé předsednictví v roce 2007, které přišlo s návrhem **Reformní smlouvy**, která by převzala podstatnou část textu neratifikované Ústavní smlouvy a zapracovala ji do stávajících základních smluv EU. **Lisabonská smlouva (Reformní smlouva)** byla podepsána 13. prosince 2007 v Lisabonu. Na rozdíl od Ústavy EU – která dosavadní smlouvy měla

nahradit – má Reformní smlouva změnit stávající smlouvy EU, které jinak zůstávají v platnosti.

Lisabonská smlouva obsahuje dva články pozměňující:

- Smlouvu o Evropské unii (Smlouvu o EU, Maastrichtskou smlouvu).
- Smlouvu o založení Evropského společenství (Smlouvu o ES, Římské smlouvy), ta má být nově nazvána *Smlouvou o fungování Unie*.

Mnoho změn obsažených v neúspěšné evropské ústavní smlouvě však přejímá. Lisabonská smlouva je vnímána jako kontroverzní a je nevýhodná hlavně pro členské země s menším počtem obyvatel. Důvodem je, že přesunuje množství rozhodování ze členských států EU na její výkonné orgány a přerozděluje množství hlasů důležité k prosazení tzv. kvalifikované většiny (počítá se na základě dvojí většiny členských států a obyvatel, za tzv. dvojí většinu se považuje souhlas 55 % členských států s min. 65 % obyvatel unie), což mění současný stav, kdy každá členská země měla právo veta. Tyto změny znevýhodňují při hlasování právě malé členské státy s menším počtem obyvatel. Reformní smlouva měla být ratifikována do poloviny roku 2009. V referendu, které se konalo 12. června 2008, občané Irsku tuto smlouvu odmítli. 3. října 2009 proběhlo druhé referendum v Irsku, které dopadlo 67,1 % hlasů pro ANO, proti bylo 32,9 % hlasů. Voleb se zúčastnilo 58 % oprávněných voličů. Po irském referendu následovaly poslední ratifikace ze strany Polska a České republiky. Dnes již zesnulý polský prezident Lech Kaczyński smlouvu podepsal dne 10. října 2009 a následně se čekalo na vyjádření českého prezidenta Václava Klause. 29. září 2009 skupina senátorů převážně z ODS předložila Ústavnímu soudu další návrh na přezkoumání slučitelnosti Lisabonské smlouvy s českou ústavou. Prezident Václav Klaus pro podpis ratifikace vyžadoval výjimku (formou dodatku) z Listiny základních práv EU, která podle něj zaručí neprolomení Benešových dekretů. Ústavní soud České republiky zahájil jednání dne 27. října 2009, v odročeném jednání 3. listopadu 2009 ihned po 9. hodině konstatoval, že žalované části smlouvy nejsou v rozporu s ústavním pořádkem České republiky. Dne 3. listopadu 2009 v 15 hodin prezident Václav Klaus Lisabonskou smlouvu svým podpisem ratifikoval. Od 1. 12. 2009 Lisabonská smlouva vstoupila v platnost.

Důležité je však si uvědomit, že Evropská unie má ambice se dále rozšiřovat a dosáhnout z nynějších 27 členských států a téměř 500 mil. obyvatel daleko větších rozměrů. Vždyť „ve frontě“ na členství stále čeká Chorvatsko, Turecko, Srbsko a další země. Nově uvažuje vstup do EU Island, který by začleněním do evropských struktur, především do zóny volného obchodu, částečně mohl vyřešit ekonomickou krizi, která zemi postihla na konci roku 2008.

Na začátku roku 2010 byl na úrovni Evropské komise zveřejněn dokument **EVROPA 2020 – Strategie pro udržitelný inteligentní a udržitelný růst**. Jedná se o klíčový dokument směřující cíle a politiky EU na příštích 10 let. Předchozí Lisabonská strategie přijatá v roce 2000 byla nahrazena novým dokumentem, který řeší 3 klíčové okruhy:

- inteligentní růst (podpora znalostí, inovací, vzdělávání a digitální společnosti),

- udržitelný růst (produkce méně náročná na zdroje a podpora konkurenceschopnosti EU),
- a růst podporující začleňování (zvýšení účasti na trhu práce, získávání dovedností a boj proti chudobě).

Klíčová slova kapitoly

Evropské Společenství, Evropská unie, Římské smlouvy, Marshallův plán, Organizaci pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, Rada Evropy, Bruselský pakt, NATO, Evropské sdružení volného obchodu, Evropský hospodářský prostor, Evropské sdružení uhlí a oceli, Schumanův plán, Montánní unie, Evropské hospodářské společenství, Evropské společenství atomové energie, rozšíření ES (EU), Jednotný evropský akt, Smlouva o Evropské unii, Amsterodamská smlouva, Agenda 2000, Smlouva z Nice, Smlouva o Ústavě pro Evropu, Lisabonská smlouva, budoucnost EU, Evropa 2020.

6.4 Přehled hlavních institucí Evropské unie

Původně měla společenství - na jedné straně Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO), na straně druhé Evropské hospodářské společenství (EHS) a Euratom - oddělené instituce. V roce 1967 byly Vysoký úřad ESUO a komise EHS sloučeny, čímž se vytvořil institucionální rámec Evropského společenství, známého nyní pod názvem Evropská unie (EU). Smlouvy, které ustavily Evropská společenství a vytyčily jejich cíle, vytvořily celou řadu evropských institucí, jejichž úkolem je tyto smlouvy uvádět v činnost. Jednotlivé orgány ES (EU) lze charakterizovat následujícím rozdělením:

- **Instituce** (Evropská rada, Rada EU, Evropská komise, Evropský parlament, Soudní dvůr, Evropský účetní dvůr, Evropský veřejný ochránce práv, Evropský inspektor ochrany údajů)
- **Finanční orgány** (Evropský účetní dvůr, Evropská centrální banka, Evropská investiční banka a Evropský investiční fond)
- **Poradní orgány** (Výbor regionů, Evropský hospodářský a sociální výbor, Výbor pro zaměstnanost, Politický a bezpečnostní výbor)
- **Interinstitucionální orgány** (Úřad pro úřední tisky Evropských společenství, Evropský úřad pro výběr zaměstnanců)
- **Decentralizované orgány Evropské unie** (specializované agentury)

Hlavní instituce EU

Evropská rada „Evropský summit“ (nezaměňovat s Radou Evropy!) - vznikla v roce 1974, když se nejvyšší představitelé států a vlád dohodli na pravidelných schůzkách. Od roku 1986 jednotným evropským paktem byla začleněna do struk-

tury orgánů Společenství. Společně s nimi se setkání účastní příslušní ministři zahraničí a také předseda a jeden z místopředsedů Evropské komise. Ačkoliv se s tím v zakládajících smlouvách ES nepočítalo, Evropská rada se stala nejvyšším politickým orgánem Unie. Význam Evropské rady spočívá hlavně v určování obecné politické linie. V uplynulých letech přijala Evropská rada řadu velmi zásadních rozhodnutí, které podstatně ovlivnily směry dalšího vývoje EU. Evropská rada se schází alespoň dvakrát ročně v **Bruselu**. Případně další schůzky se mohou konat v zemi, která momentálně předsedá Radě EU.

Rada Evropské unie „Rada ministrů“ - Hlavní orgán EU, kterému přísluší činit rozhodnutí. Jsou v ní zastoupeny vlády členských zemí, jejichž představitelé v jejím rámci jednájí a hlasují o legislativě Společenství. Existuje pouze jedna Rada, avšak její název a složení se mění v závislosti na projednávaném tématu, ať už je to zemědělství, finance, školství, všeobecné záležitosti či zahraniční věci. V závislosti na oblasti politiky, o kterou se jedná, rozhoduje Rada ministrů buď jednomyslně, nebo na základě váženého systému kvalifikované většiny hlasů. Postupem času, a částečně i pod vlivem několika vln rozšíření Unie, se výrazně zvýšil počet rozhodnutí, která vyžadují spíše většinové hlasování nežli jednomyslné rozhodnutí. Na místě předsedající země Rady ministrů se vždy po šesti měsících postupně střídají všechny členské státy. V prvním pololetí 2009 předsedala Radě Česká republika, v první polovině roku 2011 Radě předsedá Maďarsko a následně předsednictví převezme Polsko. Rada sídlí v Bruselu a společně s Komisí a Parlamentem tvoří základ institucionálního trojúhelníku Společenství. Umožňuje reprezentaci národních zájmů (stejně jako Evropská Rada). Evropská Rada určuje cíle X Rada EU tyto cíle provádí. Hlasování v Radě nejčastěji probíhá tzv. "kvalifikovanou většinou" - návrh může být přijat jen za podpory určitého minimálního počtu hlasů. Dále některá rozhodnutí mohou přijata tzv. systémem dvojí většiny. Pro přijetí rozhodnutí se tak musí vyslovit 55 % členských států, kteří tvoří současně 65 % obyvatel EU (platnost od přijetí Lisabonské smlouvy) a min. 255 hlasů – což je 73,9 % z celkového počtu hlasů. V citlivých oblastech však musejí být rozhodnutí přijata jednomyslně. Každý členský stát má tedy v těchto oblastech právo veta. Česká republika společně s Portugalskem, Belgií, Maďarskem a Řeckem má 12 hlasů.

Obrázek 24: Sídlo Rady Evropské unie v Bruselu.

Zdroj:

<http://www.euroskop.cz/99/sekce/rozhodovani-v-rade-eu/>

Evropská komise (EK) je výkonným orgánem EU. Má 20 členů, kteří jsou nezávislí na svých národních vládách, i když ty je do funkcí jmenují. Úlohou Komise je dohlížet na dodržování statutu smluv, navr-

hovat legislativu Společenství (tzv. předpisy a nařízení), jejímž prostřednictvím se má dosáhnout vytyčených cílů, a zajišťovat po schválení příslušných předpisů a nařízení jejich uvedení do praxe. Její úkoly by bylo možno formulovat jako iniciativa, dohled a implementace. EK disponuje výraznými autonomními pravomocemi, týkajícími se zejména otázek politiky v oblasti konkurence, jakož i řízení společných politik (v zemědělství, dopravě, životním prostředí atd.). Spravuje též nejrůznější fondy a programy EU, včetně těch, které se týkají pomoci zemím nacházejícím se mimo Unii. Od ledna 2007 má EK celkem 27 členů včetně svého předsedy, tedy každá členská země má svého komisaře. Mandát EK je pětiletý a současný mandát probíhá od roku 2010 do roku 2014. Předsedou Evropské komise je *José Manuel Durão Barroso*. Současným českým eurokomisařem je Štefan Füle.

Obrázek 25: Budova Evropské komise v Bruselu.

Zdroj: <http://freebit.cz/tag/evropa/>

Hlavním úkolem **Evropského parlamentu** (EP) je účastnit se procesu schvalování návrhů zákonů ES a kontrolovat činnost Evropské komise. Na základě Smlouvy z Nice měl Evropský parlament 785 poslanců, po revizi zakotvené v Lisabonské smlouvě má EP 736 poslanců. Poslanci jsou od roku 1979 voleni obyvateli EU na období pěti let, současné období je 2009-2014. Za Českou republiku bylo do EP zvoleno 22 poslanců. Poslanci mají možnost sdružovat se do poslaneckých klubů na základě politické příslušnosti, nejsou tedy rozsazeni podle národností. Sídlem EP je *Štrasburk*, ale parlament pracuje také v *Bruselu* a *Lucemburku*. Evropský parlament se usnává prostou většinou. Poslanci EP zasedají podle politické příslušnosti v rámci celoevropských politických skupin, nikoli podle příslušnosti státní. Tento princip umožnil politickým stranám jednotlivých zemí tvořit spojenectví s jinými, jim podobnými, což vedlo ke skutečně nadnárodním politickým hnutím. Parlament má nyní např. právo spolurozhodovat s Radou ministrů v mnoha sférách legislativy, týkajících se jednotného trhu, kde EP může s konečnou platností zamítnout některé návrhy. Parlament také schvaluje nové žádosti o členství v Unii, jakož i asociační dohody a obchodní úmluvy s tzv. třetími, tj. nečlenskými zeměmi.

Obrázek 26: Budova Evropského parlamentu ve Štrasburku.

Zdroj: <http://www.bad-bull.com/cs/page/evropska-unie/instituce-eu>

Evropský soudní dvůr je nejvyšší soudní instancí EU pro sféry, kde platí zákony Unie. Ze smluv vyplývá, že zákony Unie jsou nadřazeny zákonům národním. Soudní dvůr nemá ovšem pravomoc v oblastech, jichž se dohody ES netýkají, jako je např. trestní zákon. Dvůr tvoří 15 soudců a 9 generálních advokátů. Soud urovnává spory mezi členskými státy, mezi Uníí a členskými státy, mezi institucemi ES i mezi jednotlivými osobami či korporacemi a Uníí včetně stížností zaměstnanců ES. Soud se též vyjadřuje k mezinárodním dohodám a vydává předběžná rozhodnutí v záležitostech, které mu předaly národní soudy.

Finanční instituce

- **Evropský účetní dvůr** – má za úkol kontrolovat, zda finanční prostředky Unie jsou vynakládány podle správných zásad na správné účely, sídlí též v Lucemburku.
- **Evropská centrální banka** – se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem, která spolu s národními centrálními bankami tvoří Evropský systém centrálních bank.
- **Evropská investiční banka** - poskytuje veřejným i soukromým subjektům dlouhodobé půjčky na kapitálové investice. Sídlo banky je v Lucemburku, s pobočkami v Athénách, Lisabonu, Londýně, Madridu a Římě.

Poradní instituce

Smlouvami mezi členy EU byly také ustanoveny poradní komise institucím EU, se sídlem v Bruselu.

- **Výbor regionů** – sídlí v Bruselu a má 344 členů. Reprezentuje regionální a místní zájmy (snaha o zapojení regionů do tvorby politiky EU). Nemá přímý vliv na rozhodovací proces.
- **Hospodářský a sociální výbor** - sídlí v Bruselu a jeho hlavní funkcí je poskytovat odborné konzultace v oblastech: jednotného trhu, pohybu pracovních sil, vzdělání, sociální otázky, životní prostředí. **Výbor pro zaměstnanost**- nahradil Výbor pro zaměstnanost a trh práce, který byl zřízen v roce 1996. Je složen ze dvou zástupců za každou členskou zemi a ze dvou zástupců Komise. Jeho úkolem je pomáhat Radě v rámci jejich odpovědností v oblasti zaměstnanosti. Monitoruje zaměstnanost v členských zemích a strategie trhu práce, napomáhá jejich vzájemné koordinaci a poskytuje svá stanoviska. Při výkonu svých úkolů konzultuje se sociálními partnery.

- **Politický a bezpečnostní výbor** – sleduje mezinárodní vývoj ve sféře společné zahraniční a bezpečnostní politiky, podílí se na stanovení politiky a sleduje její uplatňování. Skládá se především z představitelů jednotlivých států a působí v samotném středu krizových operací.

Klíčová slova kapitoly

Evropská unie, Evropská rada, Rada EU, Evropská komise, Evropský parlament, Evropský soudní dvůr, Finanční instituce, Poradní instituce.

6.5 Základní politiky EU

Následující podkapitola uvádí pouze krátký přehled základních politik, které jsou uplatňovány na úrovni Evropské unie. *Proč vlastně politiky existují a co nám, běžným občanům přinášejí?*

Základní cíle EU jsou realizovány prostřednictvím politik EU. Jedná se o jakýsi vztah mezi cíli jejich integračního seskupení a nástroji jejich realizace. Unie působí pouze v těch oblastech, které vymezuje Smlouva o EU/Lisabonská smlouva – těmto oblastem říkáme **politiky EU**. Orgány EU nemohou přijmout libovolné rozhodnutí jen na základě svého uvážení.

Základní členění politik dle Kučerové (2003):

- Společné
- Komunitární
- Národní
- Sektorové

1. **Společné politiky** – jsou klíčovou oblastí, kde členské státy zcela delegovaly své pravomoci na orgány EU (Radu, Parlament a Komisi):

- *Společná obchodní politika* - Obchodní vztahy Evropské unie se světem. Má nadnárodní charakter, patří ke společně prováděným politikám vůči třetím zemím. Nástroje: cla, kvóty, dobrovolná exportní omezení, protidumpingová opatření,...
- *Společná zemědělská politika* - Rozvoj zemědělského sektoru a ekonomická stabilizace venkovských oblastí včetně zajištění životní úrovně zemědělců. Nejdiskutovanější a „nejdražší“ politika EU. Na provádění jejích cílů v letech 2007-2013 jde průměrně až 43 % veškerých výdajů rozpočtu EU. Problémy: - velké subvence zemědělcům, exportní dotace, důvěra v živočišnou výrobu (nemoc šílených krav, ptačí chřipka).

- *Společná dopravní politika* Transevropské sítě (TEN) – vybudování dopravních, telekomunikačních a energetických sítí, včetně ropovodů a plynovodů, vytvoření potřebného spojení v celé Evropě.
- *Měnová politika* – tato politika je primárně uplatňována pouze v zemích tzv. eurozóny. Členem eurozóny se mohou stát sáty, které splní striktní konvergenční kritéria:
 - A. Nové roční zadlužení nesmí být větší než 3 % hrubého domácího produktu (HDP). Celkové zadlužení nesmí překročit 60 % HDP.
 - B. Míra inflace členského státu smí být maximálně o 1,5 % nad průměrnou inflací tří zemí s nejnižší inflací.
 - C. Nominální dlouhodobá úroková sazba nesmí překročit průměr tří zemí s nejvyšší mírou inflace o více než 2 %.
 - D. Nejméně dva roky nesmí od členského státu vycházet žádné silné napětí pro kursový mechanismus Evropského měnového systému (EMS).

Výsledkem celého procesu plné konvergenčních kritérií je následně přijetí společné měny **€ - EURO**. **Euro je v současné době** jednotná měna Evropské měnové unie a její zavedení jako platební jednotky bylo dosaženo čtvrtého stupně integrace (1. pásmo volného obchodu -> 2. celní unie -> 3. společný trh -> 4. hospodářská a měnová unie). Již v přijetí Jednotného evropského paktu v roce 1986 se počítalo s vytvoření plnohodnotné integrace. V roce 1999 se to podařilo. Nejprve bylo euro zavedeno v bezhotovostním styku - 11 členských zemí (Belgie, Německo, Španělsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko, Rakousko, Portugalsko a Finsko). V roce 2001 vstoupilo do měnové unie Řecko. **Od 1. 1. 2002 byly** národní bankovky a mince 12 členských zemí nahrazeny Eurem. Další země, jenž vstoupily do eurozóny, byly Slovinsko (2007), Kypr a Malta (2008), Slovensko (2009) a Estonsko (2011).

Obrázek 27: Společná měna Euro.

Zdroj:

http://europa.eu/abc/12lessons/lesson_7/index_cs.htm

2. **Komunitární politiky** - oblasti, kde členské státy přenesly svou působnost na orgány EU jen částečně.

- *Jednotný trh* - Vnitřní trh Společenství = území všech členských států. Prostor, kde je: volný pohyb zboží, služeb, osob a kapitálu → tzv. čtyři svobody
- *Ochrana spotřebitele*
- *Ochrana životního prostředí*
- *Energetická politika*
- *Podpora výzkumu a technologického vývoje*
- *Regionální politika* - Prostřednictvím této politiky chce Unie přispět k rozvoji zaostávajících regionů, k restrukturalizaci průmyslových oblastí, které se ocitly v obtížné situaci, bojovat s vysokou nezaměstnaností, snížit rozdíly v životní úrovni apod.
- *Společná zahraniční a bezpečnostní politika (druhý pilíř)*
- *Policejní a justiční spolupráce v trestních věcech (třetí pilíř)* - Schengenská smlouva (podepsána 14. června 1985 u lucemburského Schengenu ze strany Francie, Německa, Belgie, Nizozemska a Lucemburska). Jedná se o soubor dohod vedoucí k vytvoření prostoru bez vnitřních hranic mezi členskými státy. Fyzicky se tak stalo v roce 1995, kdy přestaly platit kontroly na hraničních přechodech mezi těmito státy. Postupně schengenskou smlouvu přijaly také další členské země EU – Itálie (1990, hraniční kontroly odstraněny v roce 1997), Španělsko a Portugalsko (1992, hraniční kontroly odstraněny v roce 1995), Řecko (1992, hraniční kontroly odstraněny v roce 2000), Rakousko (1995, hraniční kontroly odstraněny v roce 1997), Dánsko, Finsko, Island /není členem EU/, Norsko /není členem EU/ a Švédsko (1996, hraniční kontroly odstraněny v roce 2001), Spojené království (1999, hraniční kontroly odstraněny pouze částečně v roce 2000), Irsko (2000, hraniční kontroly odstraněny pouze částečně v roce 2002), Česká republika, Estonsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Polsko, Slovensko, Slovinsko (2004, hraniční kontroly odstraněny v roce 2007) a Švýcarsko /není členem EU/ (2004, hraniční kontroly odstraněny v roce 2008) a Kypr ((2004, hraniční kontroly by měly být odstraněny v roce 2011), Bulharsko, Rumunsko (2007, hraniční kontroly budou odstraněny v březnu 2011) a Lichtenštejnsko /není členem EU/ (2008, hraniční kontroly odstraněny v roce 2009).

Obrázek 28: Volně průjezdný hraniční přechod Česká republika – Německo (Český Jiřetín - Deutschgeorghenthal).

Foto: Libor Lněnička

3. **Národní** – individuální politiky, které jsou v kompetenci pouze členských států.
 - Sociální politika
 - Kultura
 - Vzdělávání
 - Zdravotnictví
 - Daně
 - Podnikání

4. **Sektorové** - upraveny samostatnými smlouvami (Smlouva o ESUO /1951-52/, EURATOM založen druhou Římskou smlouvou /1957-58/, Slučovací smlouva z r. 1967 /1968/, Maastrichtská smlouva /1991/, Lisabonská smlouva /2009/).

Klíčová slova kapitoly

Evropská unie, Politiky EU, Schengen, Euro.

6.6 Integrovaná seskupení ve světě

Vedle Evropské unie je hospodářsky nejsilnějším integračním seskupením **Dohoda o severoamerické zóně volného obchodu** (NAFTA, North American Free Trade Agreement). Dohoda mezi Kanadou, Mexikem a USA, která byla podepsána po dlouhodobém vyjednávání koncem roku 1992 a ratifikována v listopadu 1993 s platností od 1. 1. 1994. NAFTA vznikla mj. jako reakce severoamerického regionu na vytvoření společného trhu v Evropě. Jejím přijetím byl vytvořen společný trh v celé Severní Americe a naplánováno zrušení veškerých celních tarifů ve vzájemném obchodu s postupnou realizací do roku 2010. Vznikla tak největší zóna volného obchodu na světě, zahrnující státy s více než 360 milióny obyvatel. NAFTA nevznikala hladce a bezproblémově, nýbrž byla potřeba obrovského politického úsilí k jejímu prosazení. Největší překážkou byla propast mezi hospodářskou úrovní USA a Mexika, z čehož vznikaly vážné obavy na obou stranách americko-mexické hra-

nice. Nakonec se však ukazuje, že přínosy z vytvoření seskupení NAFTA převažují nad náklady tohoto mohutného projektu.

Sdružení národů jihovýchodní Asie (ASEAN, Association of South East Asian Nations) bylo založeno Indonésií, Malajsií, Filipínskou republikou, Singapurem a Thajskem v srpnu 1967. Ustavující prohlášení nazvané **Bangkokská deklarace** jasně ukazuje, že sdružení ASEAN nemělo být "alianční organizací" ve smyslu NATO, ale důraz byl kladen na cíle v ekonomické, technologické, sociální a kulturní sféře. Tato forma regionální kooperace zahrnovala pro většinu zemí též určitou politickou reorientaci. Když bylo na počátku 90. let založeno **Fórum pro asijsko-tichomořskou ekonomickou spolupráci** APEC (Asia Pacific Economic Cooperation Forum), dostalo se ASEAN do krize identity, která byla posléze vyřešena rozhodnutím o založení Regionálního fóra ASEAN (ARF, ASEAN Regional Forum) jako bezpečnostněpolitické instituce. Nicméně ekonomický rámec ASEAN zůstává nezanedbatelný. V zájmu posílení svého ekonomického potenciálu se ASEAN snaží o ekonomickou kooperaci formou Dohody o zóně volného obchodu států ASEAN (AFTA, ASEAN Free Trade Area). Problémem ASEAN je, že představuje velmi heterogenní sdružení zemí velmi rozdílné ekonomické úrovně, které se navíc liší i svým politickým systémem (členy jsou v současnosti Barma, Brunej, Indonésie, Laos, Malajsie, Filipíny, Singapur, Thajsko a Vietnam).

V březnu 1991 založily Brazílie, Argentina, Paraguay a Uruguay společný trh **MERCOSUR** (Mercado Común del Sur, **Společný jižní trh**). MERCOSUR je neúspěšnější zónou ekonomické integrace v Latinské Americe a představuje také největší ekonomický blok na jihoamerickém kontinentě. Při prosazování vlastních snah o regionální integraci používají země sdružené v MERCOSUR v mnoha směrech jako vzor Evropskou unii. V lednu 1995 ustavil MERCOSUR celní unii, jež liberalizovala vnitroregionální obchod a zavedla společné clo, které platí pro obchodní styky čtyř členů s třetími zeměmi.

Pro přehled uvádím již pouze výčet dalších hlavních sdružení, které existují ve světě.

- Commonwealth (Britské impérium) – zal. 1931
- G8 - Sdružení sedmi nejvyspělejších států světa a Ruska – zal. 1975 jako sdružení G6
- Světová obchodní organizace (WTO) – zal. 1995
- Latinskoamerické integrační společenství (ALADI) – zal. 1980
- Tichomořský pakt bezpečnosti (ANZUS) – zal. 1951
- Sdružení nezávislých států (SNS) – zal. 1991
- Liga arabských států (LAS) – zal. 1945
- Latinskoamerický hospodářský systém (SELA) – zal. 1975
- Společenství pro rozvoj jižní Afriky (SADC) – zal. 1980
- Hospodářské společenství západoafrických zemí (ECOWAS) – zal. 1975
- Západoafrická hospodářská a měnová unie (UEMOA) - zal. 1994
- Lagosský pakt

Klíčová slova kapitoly

Mezinárodní organizace, Dohoda o severoamerické zóně volného obchodu, Sdružení národů jihovýchodní Asie, Fórum pro asijsko-tichomořskou ekonomickou spolupráci, Společný jižní trh.

Ověření znalostí

1. Kdy vznikla Evropská unie?
2. V čem spočívají výhody ekonomické integrace? Jaké jiné formy integrace znáte? Uveďte nějaké příklady integrací ve světě?
3. Jaký zásadní koncept integrace je uplatňován v současné Evropské unii?
4. Vysvětlete monetární unie, Schumannův plán, Marshallův plán, Euratom, Evropský hospodářský prostor.
5. Vysvětlete, co měla přinést pro EU tzv. Ústava pro Evropu a Reformní smlouva.
6. Stručně charakterizujte jednotlivá období rozšiřování EU? Kolik bylo v historii rozšíření?
7. Jaké kandidátské země by se mohly v budoucnu stát členy EU?
8. Jaký vztah k EU má Evropské sdružení volného obchodu a Evropský hospodářský prostor?
9. Jaké znáte významné revize (novely) zakladatelských smluv ES (EU)?
10. Jak často se konají volby do Evropského parlamentu a kdy se budou konat příští?
11. Jak se jmenuje současný předseda Evropské Komise? Jak dlouho mu trvá mandát?
12. Charakterizujte základní znaky Rady Evropy, Evropské rady a Rady EU? Jaký je klíčový rozdíl?
13. Znáte našeho českého eurokomisaře? Jak se jmenuje a kterou oblast má na starosti?
14. Jaké hlavní úkoly má Výbor regionů? Kdo v něm zasedá?
15. Jakou funkci v EU zastává Javier Solana?
16. Co je to CEFTA? Existuje v současnosti?
17. Co je to ASEAN? Jaké země jsou členy sdružení?

Praktická cvičení

1. Pomocí databáze OSN (www.popin.org) nebo zeměpisných tabulek vyhledejte údaje o populaci EU dalších zemí a zjistěte, jaký je podíl populace EU

27 na celosvětové populaci ve srovnání s: USA, Ruskem, Čínou a Indií, se skupením NAFTA, MERCOSUR, ASEAN?

2. Ke členským zemím EU vyhledejte pomocí webu nejvyšší body a jejich nadmořskou výšku. Jednotlivé nejvyšší hory zakreslete do obrysové mapy, kterou máte k dispozici (příloha č. 1).
3. Na internetovém portálu www.euroskop.cz najděte odpovědi na tyto otázky:
 - A. Co je to panevropské hnutí a jak ovlivnilo vývoj integrace v Evropě?
 - B. Jaké politické vlivy se dorazily v zakládání Evropských společenství?
 - C. Proč do EU nevstoupily Norsko a Švýcarsko? Jaký je současný vztah těchto zemí k EU?
 - D. Najděte jména pěti významných osob spojených s integračními snahami v Evropě.
 - E. Najděte příklady neúspěšných integračních projektů z minulosti.
4. Najděte si na internetu jaký je celkový počet českých europoslanců a uveďte příklady konkrétních jmen. Který z europoslanců byl zvolen za Váš volební obvod?
5. Zjistěte, zdali ve Vašem okolí byl realizován nějaký projekt s finanční podporou Evropské unie? Jaký projekt to byl a jaké jsou jeho výsledky?

7. Geografie voleb

Základními aspekty, které je nutné na začátku této kapitoly definovat jsou pojmy demokracie a vláda. Slovo **demokracie** se dá přeložit jako „vláda lidu“. Z toho logicky vyplývá, že v zemích, které jsou demokratické, vládne lid. Státy, v nichž nevládne lid, nemohou být považovány za demokratické. Jestliže lid volí své reprezentanty, které zastupují lid v národních a mezinárodních vztazích, můžeme následně definovat pojem „**vláda**“. Americký politolog R. Dahl (1983) definoval vládu jako „jakoukoliv autoritu, která úspěšně drží exkluzivní kontrolu legitimního užití fyzické síly k prosazení svých zákonů v daném, teritoriálně vymezeném území“. Z jeho myšlenek můžeme definovat základní znaky, které definují vládu:

- Vláda je taková autorita, která **prosazuje svoje zákony**.
- Zákony prosazované vládou platí **na určitém vymezeném území**.
- Vláda je schopná a ochotná **legitimně užít fyzickou sílu** k prosazení zákonů.
- Vláda se o **kontrolu** nad užitím fyzické síly k prosazení zákonů s nikým nedělí, ale drží ji exkluzivně.

Následující krátká kapitola si klade za cíl seznámit s geografickými aspekty procesu voleb, který patří mezi základní charakteristiky demokratické společnosti. Geografie voleb patří mezi mladší poddisciplíny politické geografie a všimá si rozdílů mezi jednotlivými typy a formami voleb v různých politických regionech a státech. Pro základní představení nám postačí úroveň definice voleb a volebních systémů.

7.1 Základní definice voleb

Volby patří mezi nejdůležitější demokratický způsob výběru zástupců občanů do úřadů a funkcí, sloužící k reprezentaci lidí. Právo volit má každý občan daného státu, který dosáhl např. určitého věku (např. v ČR 18 let). Volební právo je všeobecné, rovné a přímé a volba je tajná. Existují výjimky např. Saudská Arábie, kde by ženy měly získat volební právo teprve v roce 2011.

Volby garantují základní demokratické principy:

- Demokratickou kontrolu
- Všeobecnou účast
- Politickou rovnost
- Většinovou vládu

U každého typu voleb je potřeba znát:

- Kdo a jakým způsobem navrhuje kandidáty.
- Kdo je kandidátem.
- Kdo všechno jsou voliči (kdo má aktivní volební právo).

- Jaký je volební řád, kolik hlasů je nutných ke zvolení, kolik volebních kol se může konat, jak se postupuje v případě rovnosti hlasů apod.
- Jaký je způsob sčítání hlasů.

Klíčová slova kapitoly

Volby, principy voleb, volební právo.

7.2 Volební systémy

Vůle voličů se ve volbách vyjadřuje hlasováním. Volební systémy slouží k tomu, aby byly výsledky hlasování „převedeny“ do složení zastupitelských sborů. Volební systém je v „technické rovině“ definován jako konkrétní způsob organizace voleb a zjišťování volebních výsledků. Kromě toho lze volební systém chápat také jako souhrn všech právních, politických, organizačních a morálních pravidel a norem, které regulují společenské vztahy vznikající ve volbách. Při pokusech o klasifikaci volebních systémů se zpravidla uvádí, že existují dva protikladné základní typy - systém většinový a systém poměrného zastoupení. Někdy se k nim přiřazuje modifikace obou systémů jako systém smíšený.

7.2.1 Většinový volební systém

Většinový volební systém je chápán jako mechanismus, jehož primárním cílem je určit toho, kdo bude vládnout. Vychází z přesvědčení, že je správné, aby voliče zastupoval, popřípadě jim vládnul ten, kdo má mezi nimi největší podporu. Je historicky starší než systém poměrného zastoupení. Lze ho použít jak při volbě jednotlivce do exekutivní funkce (prezident, premiér, starosta, velitel místní policie...), tak i při volbách do kolektivních zákonodárných orgánů (parlament, městské zastupitelstvo...). Volebních systémů, které lze řadit k většinovým, existuje v praxi celá řada. Jednotlivé varianty se liší v některých konkrétních znacích, z nichž nejdůležitější jsou:

- a) způsob, jakým se určuje, kdo má největší podporu;
- b) počet mandátů přidělovaných v jednom volebním obvodu.

Podle způsobu, jakým se rozhodne, který z kandidátů získal největší podporu, rozlišujeme systémy **pluralitní** a systémy **absolutní většiny**.

Pluralitní systém - používá jednoduché pravidlo - mandát získává ten kandidát, který dostal v daném obvodu nejvíce hlasů, bez ohledu na to, jaké procento voličů ho volilo. K vítězství tedy stačí být první, není třeba podpory většiny. Křeslo může získat tedy i kandidát, který má jen 20% podporu, ovšem za předpokladu, že jeho soupeři obdrželi méně hlasů než on. Tento systém je typický pro anglosaské země (USA, Kanada, Velká Británie).

Systém absolutní většiny - vychází z myšlenky, že není legitimní, aby mandát získal kandidát s největší podporou, pokud to není podpora absolutní většiny (tedy více než 50 %) voličů. Splnění podmínky absolutní většiny hlasů pro vítězného kandidáta lze ovšem zajistit jen v případě, že se voleb v obvodu zúčastní maximálně dva kandidáti (v případě rovnosti hlasů může o vítězi rozhodnout los). Typickou zemí je např. Francie. Tento systém má dvě základní modifikace: **dvoukolové volby** a systém **alternativního hlasu**.

Dvoukolové volby - rozdělí výběr kandidáta do dvou fází. V prvním kole se z neomezeného množství kandidátů vyberou dva s relativně největší podporou voličů. Ti postoupí do druhého kola, ve kterém získává mandát ten z nich, který získá více hlasů (v tomto případě jde vždy o absolutní většinu hlasů odevzdaných ve druhém kole). Tato varianta většinového volebního systému se používá např. u voleb do Senátu ČR.

Systém alternativního hlasu – pokus jak určit kandidáta s podporou absolutní většiny voličů a vyhnout se přitom organizování druhého kola voleb. Prakticky to lze zařídit tak, že každý volič má k dispozici více než jeden hlas. Kromě hlasu, který dá svému prioritnímu kandidátovi, označí ještě jednoho dalšího pro něj přijatelného kandidáta tzv. alternativním hlasem. Při sčítání hlasů se potom postupuje tak, že se v prvním kroku sečtou „regulérní“ hlasy a sestaví se pořadí kandidátů. Pokud žádný z nich nezískal více než 50 %, ze seznamu se vyřadí kandidát s nejmenším počtem získaných hlasů a zároveň se zjistí, komu dali voliči tohoto neúspěšného kandidáta svůj „alternativní“ hlas.

Různé typy většinových systémů lze rozlišit i podle toho, kolik mandátů se přiděluje v jednom volebním obvodu. „Klasické“ většinové systémy jsou **jednomandátové**, což znamená, že se v každém volebním obvodu volí jeden poslanec (zastupitel). Existují ovšem i systémy **vícemandátové**, v nichž se v jediném volebním obvodu bojuje o 2, 3, 4, eventuálně i více mandátů. Typickým příkladem vícemandátového, leč čistě většinového systému, je způsob, jakým je volen prezident v USA.

7.2.2 Volební systém poměrného zastoupení

Většina volebních systémů poměrného zastoupení se ovšem vyznačuje tím, že jsou v nich používány **stranické kandidátky**, což umožňuje politickým stranám podstatným způsobem vstupovat do mechanismu výběru kandidátů na poslanecká (zastupitelská) křesla. Ještě před vlastními volbami se totiž uvnitř politických stran (tj. mimo dohled většiny voličů) musí více či méně demokratickým způsobem sestavit stranická kandidátka, tj. seznam kandidátů, který bude posléze předkládán voličům. Podle způsobu, jakým může volič nakládat s takto předloženými kandidátními listinami, se rozlišuje několik typů volebních systémů poměrného zastoupení. Pokud se použijí **vázané kandidátní listiny**, nemůže sice volič měnit na kandidátní listině jména, může však měnit jejich pořadí, a to prostřednictvím udílení preferenčních hlasů; v některých variantách tohoto systému je dovoleno i škrtnat konkrétní kandidáty. Pokud jsou **volné kandidátní listiny**, znamená to, že je na stranic-

kou kandidátku možné dopisovat nová jména (včetně kandidátů jiných stran). Tento systém je více reprezentativní - spravedlivěji reprezentuje rozložení hlasů voličů a umožňuje i zastoupení menších stran v parlamentu. Volby probíhají v několika volebních obvodech nebo v celostátním měřítku. Počet zvolených stran závisí na počtu volebních obvodů – čím je více volebních obvodů, tím menší počet křesel připadá na každý obvod, tím méně stran může být také zvoleno. Čím je více obvodů – tím více tento systém produkuje efekt systému většinového. Je si nutné uvědomit, že při použití tohoto systému je nutné nějak stanovit, kolik poslaneckých křesel se bude přidělovat v jednotlivých volebních krajích. K tomu se používá tzv. republikové mandátové číslo = počet platných hlasů v celé republice / počet křesel v parlamentu (tzv. **Hareova formule**). **Republikové mandátové číslo** určuje, kolik hlasů připadá na jeden mandát. Tímto číslem se dělí počty platných hlasů v jednotlivých volebních krajích. Poté, co se určí, kolik křesel se bude rozdělovat v jednotlivých volebních krajích, se musí rozhodnout, kandidáti kterých stran na ně usednou. Tento výpočet se provádí v každém volebním kraji zvlášť. Technika přidělování mandátů jednotlivým stranickým kandidátkám je velmi podobná přidělování mandátů krajům. Nejprve se vypočítá **krajské mandátové číslo**. Tímto číslem se dělí počty hlasů odevzdaných jednotlivým stranickým kandidátkám a podle výsledku dělení se v prvním kroku přidělí každé straně určitý počet mandátů. Po této operaci se ovšem nerozdělí zbylé mandáty podle největšího zbytku dělení, nýbrž se spolu ze zbylými hlasy přesunou do tzv. „druhého skrutinia“. Při použití uvedené Hareovy formule a při větším počtu volebních krajů může být podíl mandátů, které se přidělují ve druhém skrutiniu, dosti vysoký (i kolem 20 %). Tento podíl lze snížit užitím jiných vzorců - např. **Hagensbach-Bischoffovy formule** = počet platných hlasů / (počet mandátů + 1). Volební číslo se zde získá vydělením počtu všech hlasů odevzdaných na volebním obvodu, kde se stanovený počet mandátů rozděluje, počtem těchto mandátů zvětšeným o jednu. Mandáty nejsou přiděleny v prvním skrutiniu a k úplnému rozdělení všech mandátů je třeba minimálně dvou skrutinií. Tento systém se však v ČR od roku 2000 nepoužívá. Principiálně zcela odlišným způsobem, jak určit počet mandátů pro jednotlivé strany, je **systém volebního dělitele**, jehož hlavní předností je skutečnost, že se všechny mandáty přidělí v jednom kroku, že neexistují žádné nerozdělené zbytky hlasů ani mandátů, a že tudíž odpadá druhé skrutinium. V systému volebního dělitele se postupuje tak, že počet hlasů získaných jednotlivými stranami se postupně dělí řadou čísel (např. 1, 3, 5, 7, ...). Získané výsledky dělení se seřadí podle velikosti. Strana, ke které „patří“ největší číslo, dostane první mandát. Strana, ke které „patří“ druhé největší číslo, získá druhý mandát atd. Tímto způsobem se postupuje tak dlouho, dokud nejsou přiděleny všechny mandáty. Nejstarší verze systému volebního dělitele, nazvaná podle jejího autora **d'Hondtův systém**, dělila počet získaných hlasů postupně čísly 1, 2, 3, 4, 5... Později se však zjistilo (porovnáváním procenta hlasů získaných stranou s procentem mandátů tímto způsobem přidělených), že takto konstruovaný systém poněkud zvýhodňuje velké strany. Minimalizovat zvýhodnění větších stran měla změna řady čísel, jimiž se počet získaných hlasů postupně dělí. Tento systém však zvýhodňuje velké strany.

Více viz. Kostelecký, Volební systémy a politický konflikt v prostoru, in JEHLIČKA, P., TOMEŠ, J., DANĚK, P. (EDS.): Stát, prostor a politika. Vybrané otázky politické geografie. Praha: KSGRR PŘF UK, 2000.

7.2.3 Smíšený volební systém

Kombinace poměrného a většinového systému. Poměr hlasů je určen systémem poměrným, personální obsazení systémem většinovým (druhá komora je volena nepřímo). Typické např. pro Spolkovou republiku Německo.

Klíčová slova kapitoly

Volební systém, většinový volební systém, poměrný volební systém, smíšený volební systém, pluralitní systém, systém absolutní většiny, mandát, stranická kandidátka.

7.3 Druhy voleb v České republice

V České republice je v současné době uplatňováno 5 druhů voleb:

- Volba prezidenta ČR
- Volby do Parlamentu ČR – dvě komory – Poslanecká sněmovna (poměrný systém) a Senát (většinový systém)
- Volby do zastupitelstev krajů
- Volby do zastupitelstev obcí (komunální volby)
- Volby do Evropského parlamentu (od roku 2004)

Volby vyhláší prezident republiky, spolupodpis předsedy vlády. Právo volit má každý občan ČR, který nejpozději 2. den voleb dosáhl 18 let věku.

Volba prezidenta ČR – jedná se o nepřímou volbu. Prezident je volen na společné schůzi obou komor Parlamentu ČR. Zvolen je kandidát, který získal nadpoloviční většinu hlasů všech poslanců i nadpoloviční většinu hlasů všech senátorů. Volby mohou být jedno i více kolové. Příští volba prezidenta se uskuteční v roce 2013.

Volby do Poslanecké sněmovny - Volby probíhají ve volebních krajích, tj. na území stávajících krajů a hl. m. Prahy. Po sečtení hlasů se určí strany, které získaly více než 5 % a koalice s více než 7 %. Následuje přepočtení mandátů na volební stranu v daném kraji. Poté se určí, komu je mandát přidělen – podle pořadí na kandidátce a podle počtu preferenčních hlasů. Má-li kandidát více než 10 % preferenčních hlasů v daném kraji, přesouvá se na první místo kandidátky. Příští řádné volby do Poslanecké sněmovny se uskuteční v roce 2014.

Volby do Senátu ČR – Poprvé se uskutečnily v roce 1996, kdy byl Senát ustanoven v Ústavě ČR. Volby probíhají v 81 obvodech. V každém obvodu se volí 1 kandidát

– musí získat nadpoloviční většinu platných hlasů. Pokud nikdo nezíská nadpoloviční počet hlasů – 6. den po 1. kole se koná další kolo. Do druhého kola postupují první 2 kandidáti – vyhrává kandidát s prostou většinou hlasů. Senátoři jsou voleni na 6 let (každé 2 roky se konají volby v 1/3 obvodů).

Volby do zastupitelstev krajů – První volby se uskutečnily v roce 2000. Výjimkou bylo hlavní město Praha, v němž tyto volby proběhly až o dva roky později. Voliči měli právo vybírat z kandidátních listin politických stran, hnutí a volebních koalic. Na kandidátní listině mohou voliči navíc uplatnit až 4 preferenční hlasy. Počet zastupitelů kraje se odvíjí od počtu obyvatel tohoto kraje a pohybuje se mezi 45 a 65. Min. hranice pro účast politické strany v zastupitelstvu je stanovena na 5 % hlasů. Příští volby do zastupitelstev krajů se uskuteční na podzim 2012.

Volby do zastupitelstev obcí (komunální volby) – Jedná se o jednokolové přímé volby, kde občané daného území volí přímo své kandidáty. Zastupitelstva se volí na 4 roky. Počet zastupitelů se odvíjí od počtu obyvatel obce, již bude zastupitelstvo zastupovat. Volič může volit jak jednotlivé kandidáty různých stran (nebo nezávislé), tak strany nebo koalice na kandidátních listinách. Příští volby se uskuteční v roce 2014.

Volby do Evropského parlamentu – Nově se objevily v souvislosti se vstupem ČR do Evropské unie. Česká republika v Evropském parlamentu obsazuje 24 křesel. Volby probíhají na základě kandidátních listin s maximálním počtem 32 kandidátů, který je o 1/3 vyšší než počet poslanců, kteří mají být zvoleni. Funkční období poslanců je pětileté. Je uplatňován poměrný systém, ve kterém strana nebo koalice stran potřebuje získat minimálně 5 % hlasů (tzv. uzavírací klauzule). Příští volby do Evropského parlamentu se uskuteční v roce 2014.

Klíčová slova

Volby, volební systém, přímé volby, volební právo, volba prezidenta ČR, volby do Poslanecké sněmovny, volby do Senátu ČR, volby do zastupitelstev krajů, volby do zastupitelstvem obcí (komunální volby), volby do Evropského parlamentu.

Ověření znalostí

1. Jaké typy voleb se uplatňují?
2. Definujte základní znaky voleb.
3. Definujte systém pluralitní a systém absolutní většiny a stručně popište jejich znaky.
4. Jakým způsobem probíhají volby do Poslanecké sněmovny v ČR?

5. Kolik máme poslanců a kolik senátorů?
6. Které z druhů voleb v ČR se budou konat v roce 2014?

Praktická cvičení

1. Pokuste se použít d'Hondtovo pravidlo na přepočítávání mandátů na území Jihomoravského kraje a zjistěte, které strany se dostaly do zastupitelstva Jihomoravského kraje na podzim 2008 a kolik získala strana mandátů.
2. Podívejte se na webový server www.volby.cz a zjistěte jaké typy voleb probíhaly v minulosti na území Československa a jaké probíhají v současnosti existence samostatné České republiky.
3. Na administrativní mapě ČR najděte místě svého bydliště a zakreslete do ní pomocí kartografických metod zastoupení v zastupitelstvu Vaší obce/města.
4. Zjistěte si, zdali v místě Vašeho bydliště funguje obecní/městské zastupitelstvo, zjistěte kdo je starostou a zdali u vás funguje Rada obce/města.
5. Zjistěte, do jakého volebního obvodu spadá místo Vašeho bydliště a který politik je zastoupen za Váš obvod v Poslanecké sněmovně a senátu ČR.

8. Globalizace a její geografický rozměr

Globalizace je proces integrace společnosti na vyšší geografické řádovostní úrovni, než tomu bylo v předcházejících etapách vývoje společnosti (Sýkora, 2000). Globalizační proces je přirozený, nevyhnutelný a do jisté míry očekávatelný. Vždyť k podobným posunům docházelo i v minulosti - z lokální úrovně na regionální, z regionální úrovně na národní. Hnacímotorem je globalizace ekonomických aktivit, která propojuje výrobu a trhy různých zemí, a to prostřednictvím obchodu se zbožím a službami, pohybu kapitálu a informací a vzájemně provázané sítě vlastnictví a řízení nadnárodních společností. Ekonomickou globalizací dochází k posunu organizace a integrace systémů výroby, směny a spotřeby z národní na globální úroveň, nebo lépe řečeno k přidání globální úrovně organizace a integrace ke stávajícím národním, regionálním a lokálním systémům, a to včetně jejich vzájemného vertikálního propojení. Termín globalizace označuje trend posunu v geografickém měřítku ekonomické integrace, ke kterému dochází zejména v posledních třiceti letech.

8.1 Vývoj globalizace

Páteří globalizace je integrace řízení a organizace výroby a služeb na světové úrovni. Většina výroby i služeb byla až donedávna organizována a integrována uvnitř států. Od konce 2. světové války, a zejména pak od 80. let 20. století, vedla rozsáhlá internacionalizace vlastnictví a řízení velkých firem k narůstající vzájemné propojenosti a integraci produkce zboží a služeb na nadnárodní úrovni.

Vůdčími aktéry globalizace jsou **nadnárodní společnosti** (NNS). Nadnárodní společnosti jsou podniky, jejichž některé pobočky nejsou lokalizovány v zemi původu, ale v zahraničí. Pobočky NNS v zahraničí jsou zakládány prostřednictvím přímých **zahraničních investic** (PZI) mateřského podniku formou akvizice existující firmy nebo výstavbou nových provozních kapacit. NNS mohou vzniknout i na základě fúze dvou firem z odlišných zemí původu. Tři výše uvedené strategie slouží i k expanzi existujících NNS.

Dicken (1992) zdůrazňuje tři významné charakteristiky nadnárodních společností:

- NNS vyvíjejí ekonomické aktivity na několika národních trzích.
- Mohou tak využívat odlišností mezi jednotlivými zeměmi, včetně rozdílů v politických prioritách, regulačních mechanismech a například rozsahu pobídek pro přilákání PZI a NNS.
- NNS mají vysokou geografickou flexibilitu a na měnící se místní podmínky mohou rychle reagovat přesunem svých aktivit do vhodnější lokality v jiné části světa.

Obrázek 29: Světový řetězec rychlého občerstvení McDonald's.

Zdroj:

<http://www.gastroportal.org/franchising/uspesne-franchising-gastrokoncepty-mcdonalds>

Globalizace není zcela novým jevem, ale intenzivním pokračováním vývoje překonávajícího hranice států, který byl až donedávna nazýván internacionalizací světového hospodářství. Hlavním cílem firem a jejich vlastníků je maximalizace zisku a akumulace kapitálu.

Obrázek 290: Přímé zahraniční investice v Brně. Firma Honeywell, průmyslová zóna Černovická terasa.

Zdroj:

<http://www.rtp.cz/reference/cernovicke-terasy/>

Některé aspekty mezinárodně organizované produkce, včetně existence nadnárodních společností, se formovaly již v 19. a první polovině 20. století v souvislosti s dobýváním nerostného bohatství v rozvojových zemích, s cílem zajistit si přísun vstupních surovin pro domácí výrobu. Výrazněji se globalizace začala projevovat až po 2. světové válce, kdy se národní ekonomiky (zejména vyspělých států) stále více integrovaly do mezinárodního systému produkce, distribuce a směny zboží a služeb. V rámci obnovy válkou zničené Evropy budovaly od 50. let americké firmy, jako například Ford, General Motors či Exxon, výrobní kapacity v regionu, který přitahoval potenciálem rostoucích trhů a navíc oplýval levnější a přitom kvalitní pracovní silou. Západoevropské a japonské firmy začaly uplatňovat podobnou strategii o něco později. Hlavním cílem takové expanze bylo přiblížení výroby k trhu se zbožím; budované výrobní kapacity sloužily především dodávkám na místní trhy.

Proces ekonomické integrace v mezinárodním měřítku byl významně urychlen některými událostmi z konce šedesátých a první poloviny sedmdesátých let 20. století. Koncem šedesátých let se ve většině vyspělých zemí projevovalo zpoma-

lení poválečného ekonomického růstu. Ropná krize v první polovině 70. let a následující ekonomická recese vytvořily prostředí, vyžadující od firem radikální snižování nákladů. Firmy, které chtěly zvýšit nebo alespoň zachovat úroveň zisků a akumulace kapitálu, začaly aplikovat nové strategie rozvoje, charakterizované mezinárodní expanzí.

Klíčová slova

Globalizace, nadnárodní společnosti, přímé zahraniční investice, ekonomika, ekonomická integrace.

8.2 Geografické aspekty globalizace

Globalizace je dlouhodobý proces změn v **geografické organizaci společnosti**. Globalizační procesy vytvářejí novou řádovostní úroveň organizace společnosti - globální. Podstata globalizačního procesu spočívá nejen ve vytváření samotného globálního, ale zároveň i ve vytváření nových vztahů mezi globálním a lokálním, regionálním, národním a mezinárodním. Giddens definuje globalizaci jako „intenzifikaci společenských vztahů na celosvětové úrovni, která vede k propojování velmi vzdálených lokalit takovým způsobem, že místní události jsou formovány událostmi dějícími se na míle daleko a naopak“ (Giddens, 1990).

V důsledku globalizace jsou výroba a služby prostorově reorganizovány a funkčně integrovány na světovém měřítku. Globalizace tak přispívá k určité globální homogenizaci. Nevede však vždy k univerzalizaci. Ne každá lokalita, město nebo region jsou stejným způsobem integrovány do globálního systému. Globalizace tak dále prohlubuje **nerovnoměrný geografický vývoj**. Z hlediska dopadů můžeme charakterizovat jednotlivé úrovně výskytu dopadů (makrogeografická, mezogeografická a mikrogeografická). Pro globalizaci mají obrovský význam hledisko makrogeografické, které překračuje především území jednotlivých politických aktérů.

Mezi nejvýznamnější makrogeografické dopady globalizace patří:

- Vytváření nové hierarchie světových měst, propojených aktivitami nadnárodních společností v oblasti výrobních služeb.
- Intenzifikace ekonomické provázanosti vyspělých zemí.
- Nová prostorová dělba práce mezi vyspělými zeměmi světového jádra a nově industrializovanými zeměmi světové semiperiferie.
- Prohlubující se izolace zemí světové periferie.

Zvýšenou pozornost si zasluhují utváření globální hierarchie měst a regionální důsledky nové mezinárodní dělby práce.

Jedním z významných geografických dopadů globalizace je **nová mezinárodní dělba práce**, odvozená zejména z dělby práce uvnitř nadnárodních společností.

Nová mezinárodní dělba práce má v různých regionech světa odlišné dopady. Ve vyspělých zemích světového jádra dochází v důsledku přemísťování primárních

výrob do rozvojových zemí k deindustrializaci, která má výrazný vliv na růst nezaměstnanosti. Na druhé straně se zde koncentrují ředitelství nadnárodních společností, oddělení výzkumu a vývoje a technologicky náročná odvětví. V jádrových oblastech vyspělých zemí tak výrazně rostou především výrobní služby, zahrnující služby finanční (banky, pojišťovny, investiční společnosti) a další služby pro podniky (realitní, poradenské, právní a účetní firmy, reklamní agentury, apod.)

Země světové semiperiferie, zejména nově industrializované země, získávají rozvojové impulsy z participace na rozvoji globální ekonomiky. Nižší úrovně firemního řízení a pobočky nadnárodních společností v oblasti výrobních služeb se lokalizují v hlavních a největších městech. Přímé zahraniční investice nadnárodních společností přináší pracovní místa, lepší technologie a celkový ekonomický rozvoj, neboť některé místní firmy se mohou podílet na subdodávkách.

Globalizační procesy ovlivňují v současnosti politické, ekonomické, sociální a kulturní změny nejen na úrovni globální, ale i na všech nižších geografických rádo-
vostních úrovních včetně lokální, tj. i ve městech. Významným znakem, odlišujícím působení globalizace na proměny současných měst od ostatních vnějších faktorů, je její geografický rozměr. Globalizační procesy působí na všechny lokality, na všechna města. Vliv globalizace se však podstatně liší podle toho, zda se město nachází ve vyspělém jádru, ve světové semiperiferii nebo na periferii. Ve velkých městech vyspělého světa a nově industrializovaných zemích vedle sebe existují aktéři, kteří globalizační proces formují, i ti, kterým nezbyvá nic jiného, než se vlivům globalizace přizpůsobovat. Pro dění ve městech na světové periferii vytváří globalizace takové vnější prostředí, které místní aktéři ztěžují mohou ovlivnit.

Klíčová slova

Globalizace, globalizační procesy, nerovnoměrný geografický rozvoj, industrializace, periferie, semiperiferie, nová mezinárodní dělba práce.

8.3 Rozvoj globalizace

Vytváření a fungování nadnárodních společností (NNS), vznik a rozvoj globálních finančních trhů a ekonomická globalizace byly umožněny významnými aspekty, které ovlivňovaly vývoj posledních cca 40 let. Mezi nejdůležitější patří pokrok v oblasti **informačních technologií** a **deregulace** světového a národních trhů se zbožím i penězi.

Globalizace byla umožněna **technologickou informační revolucí** (Castells 1993), která poskytla základní technickou infrastrukturu pro chod globální ekonomiky. Informační technologie se stávají klíčovým faktorem produktivity a konkurenceschopnosti firem.

V souvislosti s informační technologickou revolucí se hovoří o vytváření informační společnosti. Narůstá totiž role znalostí a informací pro vytváření zisku a zajištění konkurenceschopnosti. Informace se stávají základní surovinou. Výroba zboží

a poskytování služeb se stávají podřízenými vůči systémům zprostředkování informací. Schopnost prodat výrobek nebo službu a tak uspět v konkurenci je v současnosti naprosto závislá na poskytování a šíření informací.

Urychlení globalizace bylo od počátku 70. let umožněno a podpořeno změnami v mezinárodních i národních **regulacích** směny zboží a služeb, a zejména pak změnami regulací finančních toků. Globalizaci nejvíce ovlivnily deregulace mezinárodního obchodu se zbožím a penězi, deregulace národních trhů v rámci přechodu od sociálního státu k liberálně orientované politice upřednostňující volný trh a vytváření pobídek k přilákání investic nadnárodních společností. Postupné uvolňování světového zahraničního obchodu se zbožím probíhalo od 2. světové války v rámci **Všeobecné dohody o clech a obchodu** (General Agreement on Tariffs and Trade - GATT), jejímž nástupcem je od r. 1995 **Světová obchodní organizace** (World Trade Organisation - WTO). I přes pokrok, kterého bylo dosaženo v jednáních GATT v posledních třiceti letech, postupovalo uvolňování bariér pomaleji než v případě mezinárodních finančních trhů.

„Deregulace je jedním z ústředních hesel neoliberální ekonomiky a politiky. Oficiálně znamená odbourání všech překážek, jež brání rozvoji svobodného trhu jako nejvyššího garanta všelidové prosperity. Ve vyspělých zemích jsou za takové překážky považovány normy a instituce umožňující chod státu. Deregulace zde fakticky slouží k omezení hospodářských aktivit kontrolovaných veřejnými institucemi demokratického státu a k přenesení těchto aktivit na byrokraticky komplexní nadnárodní společnosti. V důsledku toho se vytrácí i minimální možnost demokratické kontroly a deregulovaná aktivita se přesunuje do sfér pro veřejnost zcela neprůhledných“ (Keller, 1997).

Globalizace byla zároveň podporována změnou politických priorit národních vlád, kterou můžeme charakterizovat jako přechod od **sociálního státu** (anglicky 'welfare state') k liberálně orientované politice. Po 2. světové válce byla nalezena určitá obecně akceptovaná a relativně stabilní rovnováha v alokaci vytvářeného bohatství mezi vlastníky výrobních prostředků, pracující a stát. Období, které trvalo až do konce 60. let, se nazývá zlatým věkem kapitalismu a bylo charakterizováno plynulým ekonomickým růstem, plnou zaměstnaností a zajištěním sociálních služeb obyvatelstvu. Poválečný systém se vyznačoval fordistickým režimem akumulace (masová produkce a masová spotřeba), keynesiánským přístupem k ekonomické regulaci (politika stimulace poptávky prostřednictvím státních výdajů) a sociálně orientovaným ('welfare') systémem společenské regulace (veřejný sektor zajišťující celospolečenskou participaci na rozdělování vytvářeného bohatství prostřednictvím vyjednávání v tripartitě stát, zaměstnavatelé a odbory). Sociální stát v kombinaci s keynesiánskou politikou zajišťoval plnou zaměstnanost a dále zabezpečoval sociální služby, zdravotnictví, vzdělání a podporoval výstavbu komunálního bydlení.

Přechod k **liberální politice** byl do značné míry reakcí na ekonomickou recesi 70. let. Recese a následná ekonomická restrukturalizace vedly k omezování příjmů veřejných rozpočtů a naopak k rostoucím požadavkům na výdaje v sociální oblasti v důsledku rostoucí nezaměstnanosti. Sociální výdaje však nešlo plně pokrývat ze stávajících příjmů, navíc ekonomická situace spíše vyžadovala snížení daňového zatížení firem, aby disponovaly zdroji pro vnitřně aktivovanou restrukturalizaci. Podíl

veřejných rozpočtů na HDP nijak výrazně nepoklesl. U sociálních výdajů i u výdajů v dalších oblastech (např. v regionální politice) došlo k restrukturalizaci od široce založených k selektivním podporám. Namísto přímých investic do infrastruktury a do ekonomických aktivit vlastněných veřejným sektorem začíná stát formou různých forem spolupráce veřejného a soukromého sektoru (anglicky PPP "public private partnership") podporovat investice soukromých firem rozmanitými systémy pobídek.

V průběhu 80. a 90. let začaly centrální i místní vlády uplatňovat nástroje pro přilákání zahraničních investic. Pro investory jsou například vytvářeny speciální bezcelní zóny.

Klíčová slova

Globalizace, technologie, informační společnost, regulace, deregulace, sociální stát, liberální politika, Světová obchodní organizace.

8.4 Důsledky globalizace

Globalizace má rozsáhlé společenské důsledky. Mezi nejzávažnější patří umocňování nerovnoměrného sociálního a ekonomického rozvoje, který vyplývá z toho, že firmy, jednotlivci a jejich prostřednictvím i lokality, města a státy mají rozdílnou sílu a schopnosti aktivně se zapojit do globalizace. Přerozdělení moci, které přináší globalizace, se však nepromítá jen do nerovností mezi lidmi nebo firmami. Klíčoví aktéři globalizace ovlivňují charakter a priority veřejného sektoru. Nejvýznamnějším společenským dopadem globalizace je vliv NNS a světových finančních trhů na stát a na měnící se poměr sil mezi veřejným a soukromým sektorem.

Jedním z významných dopadů informační revoluce a průvodních jevů globalizace je rychle postupující **časoprostorová komprese**. Koncept časoprostorové komprese (Harvey 1989a; anglicky 'time-space compression') popisuje zvyšující se pohyb a komunikaci v prostoru, rozšiřování sociálních kontaktů v prostoru a naši percepci těchto změn. Narůstající prostorová mobilita a překonávání bariér kladebných prostorem jsou umožněny technologickým pokrokem v oblasti výrobních, dopravních, komunikačních a informačních technologií. Časoprostorová komprese má významné sociální dopady. Giddens (1984) hovoří o geografickém rozpínání sociálních kontaktů (koncept 'time-space distanciation'), které vede k oslabování integrace sociálních vztahů v lokalitách a k jejich rozšiřování v téměř nekonečném prostoru (Giddens 1990). Ne všichni však stejně využívají či mohou využívat výhod informačních technologií. Massey (1993) upozorňuje na vytváření mocenské geometrie (užívá termín 'power geometry') časoprostorové komprese; různí jednotlivci i sociální skupiny mají v rámci časoprostorově se smršťujícího globálního světa velmi odlišné postavení. Vytváří se ostrý kontrast mezi těmi, kteří jsou součástí globální komunikační sítě, a těmi, kteří k ní přístup nemají. Nerovnoměrnosti v možnostech využívání globálního informačního systému (např. internetu), vyplývající z rozdílů mezi prvním a třetím světem, městy a venkovem, starší a mla-

dou generací nebo majetnými a chudými, vedou k posilování existujících a k vytváření nových **sociálních nerovností**. Například užívání internetu odráží existující sociální rozdíly a dále prohlubuje odlišnosti ve schopnostech lidí při orientaci a mobilitě v dnešní informační společnosti.

Klíčová slova

Globalizace, časoprostorová komprese, sociální nerovnosti.

Ověření znalostí

1. Jak byste charakterizovali globalizaci?
2. Vysvětlete stručně vývoj globalizace v čase a dopady rozvoje informační společnosti na vývoj států.
3. Co si představíte pod pojmem nadnárodní společnost. Uvedte nějaké konkrétní názvy nadnárodních společností, které:
 - a) mají hlavní sídlo v České republice
 - b) působí v České republice, ale nemají zde sídlo.
4. Znáte nějaké konkrétní případy přímých zahraničních investic v ČR? Jak se tyto investice projevují na ekonomice ČR?
5. Nerovnoměrný regionální rozvoj probíhá především v důsledku prohlubujících se globalizačních procesů. Kterých zemí se to nejvíce týká?
6. Pokuste se vymezit vztah jádra a periferie z hlediska rozvoje globalizačních procesů.
7. Jaký vliv má globalizace na výskyt sociálních nerovností?
8. Současná ekonomická krize je důsledkem pokračujících globalizačních procesů. Jaký je Váš názor na ekonomickou krizi?

Seznam literatury

1. BAAR, V., RUMPEL, P., ŠINDLER, P. *Politická geografie*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996. ISBN 80-7042-737-X, 94 s.
2. BAAR, V.: *Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus?* Ostrava: OU+Tilia, 2002. 416 s.
3. BAAR, V.: *Politická mapa dnešního svět: zeměpis pro 8. a 9. ročník základní školy a nižší ročníky víceletých gymnázií: Zeměpis pro 8. a 9. ročník základní školy a nižší ročníky víceletých gymnázií: politická mapa dnešního světa (Variant.).* 1. rev. vyd. Praha: Fortuna, 1998. 48 s.
4. BALDWIN, R., WYPLOSZ, Ch. *Ekonomie evropské integrace*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008. 478 str.
5. BARBAG, J. *Geografia polityczna ogólna*. 4. vyd. Warszawa: PWN, 1987. 330 s.
6. BIČÍK, I. *Globalizace současného světa*. In *Geografické rozhledy*, ročník 3, Praha, 1999. str. 2-4.
7. BOESLER, K.- A. *Politische Geographie*. Stuttgart: B. G. Teubner, 1983. 252 s.
8. BRABEC, F., HORNÍK, S., CHALUPA, P.: *Poznámky k politické geografii*. Brno: Institut mezioborových studií, 1998
9. BRINKE, J.: *Vybrané kapitoly z politické geografie*. 1996. ISBN 99-00-03489-X.
10. CAMPBELL, D. T., STANLEY, J. C. *Experimental and quasiexperimental designs for research*. Chicago: Rand-McNally, 1973.
11. CIHELKOVÁ, E. a kol. *Světová ekonomika*, Praha: ETC Publishing, 1997.
12. ČORNEJ, P. *Dějiny evropské civilizace*, Litomyšl: Paseka, 1997.
13. DAHL, R. *Modern Political Analysis*. New Jersey, Practice Hall, 1983.
14. FIALA, P., PITROVÁ, M.: *Evropská Unie*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.
15. GIDDENS, A. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press, 1984. 402 str.
16. GIDDENS, A. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990.
17. GROFMAN, B., ed. *Political gerrymandering and the courts*, New York: Agathon Press, 1990.
18. HAD, M., URBAN L. *Evropská společenství. První pilíř Evropské unie*, Praha: Nadace pro studium mezinárodních vztahů, 1997.
19. HALÁS, M. *Cezhraničné vazby, cezhraničná spolupráca*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2005. 152 s.
20. HARVEY, D. *The urbanization of capital: Studies in the history and theory of capitalist urbanization*. Baltimore, Md.: John Hopkins University Press, 1985. 239 s. ISBN: 080183144X.
21. HNÍZDO, B. *Mezinárodní perspektivy politických regionů*, Praha: I. S. E., 1995.
22. HYNEK, A., DRÁPAL, M., WOKOUN, R.: *Úvod do politické a regionální geografie*. Brno: Přírodovědecká fakulta UJEP, 1988.
23. IŠTOK, I. *Politická geografia a geopolitika*, Prešov: Prešovská univerzita v Prešově, 2004 392 s. ISBN 80-8068-313-1.

24. IŠTOK, R. *Štát na politickej mape sveta. Politickogeografické a geopolitické aspekty*. In Geografické práce 7. Prešov: KGG FHPV PU, 1997. 172 s.
25. JEHLIČKA, P., TOMEŠ, J., DANĚK, P. (EDS.). *Štát, prostor a politika. Vybrané otázky politické geografie*. Praha: KSGRR PŘF UK, 2000. 274 s.
26. JOHNSTON, R. J., GREGORY, D. a SMITH, D. M. ed. *The Dictionary of Human Geography*, Oxford: Blackwell publisher, 1994.
27. KELLER, J. *Abeceda prosperity*. Praha: Slon – Sociologické nakladatelství, 1997. 165 s. ISBN: 80-85765-98-5.
28. KORČÁK, J. *Geopolitické základy Československa. Jeho kmenové oblasti*. Praha: Orbis, 1938.
29. KOSTELECKÝ, T. *Volby očima geografa*, in L. Sýkora (ed.) *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*, Praha, Přírodovědecká Fakulta University Karlovy, 1993.
30. KREJČÍ, O. *Geopolitika střeoevropského prostoru*. Praha: Ekopress, 2000. ISBN 80-86119-29-7. 320 s.
31. KREJČÍ, O. *Český národní zájem a geopolitika*. Praha: Universe, 1993. 179 s.
32. LAFFAN, B. ed. *Constitution-building in the European Union*, Dublin: Institute of European Affairs, 1994.
33. LIŠČÁK, V., FOJTÍK, P.: *Státy a území světa [Liščák, 1998]*. 2. aktualiz., přeprac. a roz. Praha: Libri, 1998. 1095 s.
34. MASSEY, D. B. *Space, place, and gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 1994.
35. MARCUSE, P., van Kempen, R., eds. *Globalizing Cities: A New Spatial Order?* Oxford: Blackwell, 2000. 318 str.
36. MICHELMANN, H. J., SOLDATOS, P. ed. *European Integration. Theories and Approaches.*, Lanham: University Press of America, 1994.
37. MORRIL, R. L. *Political Redistricting and Geographical Theory*, Washington, D. C., Association of American Geographers, 1981.
38. PAVLÍK, P. *Česká republika a Evropská měnová unie*, Ekonom (příloha), č. 18., 1999
39. PAVLÍK, P. *K problematice Evropské monetární unie*, Politická ekonomie č. 5., 1992
40. PAVLÍK, P. *Makroekonomické modely pro simulaci efektů Evropské monetární unie*, Politická ekonomie č. 3., 1993
41. PAVLÍK, P. *Trnitá cesta k Evropské monetární unii*, Mezinárodní vztahy č. 4., 1992
42. PINDER, J. *Evropské společenství. Budování unie*, Praha: Nadace Jiřího z Poděbrad pro evropskou spolupráci, 1994.
43. RUMPEL, P. *Systémy veřejné správy v zemích EU*. Ostrava: Centrum pro evropská studia VŠB TU Ostrava, 2002.
44. RUMPEL, P. *Teritoriální marketing jako koncept územního rozvoje*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2002.
45. SHORT, J. R. *An Introduction to Political Geography*. 2nd edition. London and New York: Routledge, 1994. 178 s.

46. STEINMETZOVÁ, D. a kol. *J sme v EU, budme v obraze – pracovní sešit s učebními texty*. Praha: VŠE, 2006.
47. SÝKORA, L. *Globalizace a její společenské a geografické důsledky*. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P., eds, *Stát, prostor, politika: vybrané otázky politické geografie*, pp. 59-79. Praha, Přírodovědecká fakulta UK Praha, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. 2000.
48. ŠINDLER, P.: *Základy politické geografie*. Ostrava: Pedagogická fakulta, 1986.
49. TAYLOR, P. J.: *Political Geography*. New York: Longman Scientific & Technical, 1989.
50. UHLÍŘ, D. *Flexibilní specializace, flexibilní akumulace*. Sborník ČGS, Praha, 1995, ročník 100, číslo 2, str. 115-121.
51. VÍTEK, J. *Noví vládcí světa*. Ekonom, Praha, 1997 číslo 7, str. 23.
52. VÍTEK, J. *Proč brojí proti globalizaci*. Ekonom, Praha, 1998, číslo 23, str. 27.
53. WALLERSTEIN, I. *The Politics of the World-Economy: the States, the Movements and the Civilizations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. 191 str.
54. WRIGHT, G., NEMEC, J. *Management veřejné správy. Teorie a praxe*. Praha: Ekopress, 2003.
55. ŽALOUDEK, K. *Encyklopedie politiky*. Praha: Nakladatelství Libri, 1996.

Zajímavé internetové odkazy

1. http://europa.eu/institutions/index_cs.htm
2. http://europa.eu/european_council/index_en.htm
3. <http://www.consilium.europa.eu/infopublic>
4. <http://eulaw.typepad.com>
5. <http://europe.eu.int/eur-lex>
6. <http://integrace.cz>
7. <http://europa.eu.int>
8. <http://euroskop.cz>
9. <http://euractiv.com>
10. <http://osn.cz>
11. <http://nato.cz>
12. <http://popin.org>
13. <http://www.terra.es/personal7/jqvaraderey/>
14. <https://www.cia.gov/>
15. <http://volby.cz>
16. <http://czso.cz>
17. <http://agora.stm.it/elections/election.htm>
18. <http://dodgson.ucsd.edu/lij/>
19. <http://aceproject.org/>

20. <http://sasweb.ssd.census.gov/idb/ranks.html>
 21. <http://www.zum.de/whkmla/histatlas/haindex.html>
 22. <http://www.seararoundus.org/>
 23. <http://www.un.org/Depts/los/index.htm>
 24. <http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/p/1373-05>
 25. http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/ii_struktura_uzemi_ceske_republiky
 26. http://czso.cz/csu/rso.nsf/i/prehled_zmen_rso
 27. <http://www.un.org/Depts/dpi/decolonization/main.htm>
 28. <http://www.worldstatesmen.org/>

Seznam obrázků

Obrázek 1 Summit NATO v roce 2002. Kongresové centrum Praha.	11
Obrázek 2: Jednání českého premiéra Petra Nečase s předsedou Evropské komise José Manuelem Barrosem při jednání na Evropské radě.	14
Obrázek 3: Poslanecká sněmovna České republiky. Červen 2010.	15
Obrázek 4: Volební obvody do Senátu České republiky.	16
Obrázek 5: 19. Schůze Senátu České republiky. Květen 2010.	17
Obrázek 6: Prezident České republiky prof. Ing. Václav Klaus, CSc.	18
Obrázek 7: Vláda České republiky po jmenování prezidentem Václavem Klausem (13. červenec 2010).	18
Obrázek 8: Předseda Ústavního soudu České republiky JUDr. Pavel Rychetský.	19
Obrázek 9: Mobilizační systém x parlamentní demokracie (čínský prezident Chu Ťin-tchao a americký prezident Barack Obama).	21
Obrázek 10: Politická mapa Evropy.	25
Obrázek 11: Příklad umělé akrescence - Osaka airport, Japonsko.	26
Obrázek 12: Vymezení hranice území v teritoriálních vodách.	28
Obrázek 13: Hraniční označení státní hranice Česká republika – Polská republika.	29
Obrázek 14: Administrativní hraniční přechod Chorvatsko – Bosna.	30
Obrázek 15: Přírodní hranice.	31
Obrázek 17: Muslimské obyvatelstvo Tádžikistánu.	32
Obrázek 18: Současné nepokoje v Libyi jako projev nacionalismu.	38
Obrázek 19: Sídlo OSN v New Yorku.	40
Obrázek 20: Generální tajemník OSN Ban Ki-moon	41
Obrázek 21: Sir Winston Leonard Spencer-Churchill.	47
Obrázek 22: Generální tajemník NATO Anders Fogh Rasmussen.	48

Obrázek 23: Členské státy Evropské unie v roce 2011	50
Obrázek 24: Sídlo Rady Evropské unie v Bruselu.	54
Obrázek 25: Budova Evropské komise v Bruselu.	55
Obrázek 26: Budova Evropského parlamentu ve Štrasburku.	56
Obrázek 27: Společná měna Euro.	58
Obrázek 28: Volně průjezdný hraniční přechod Česká republika – Německo (Český Jiřetín - Deutschgeorghenthal).	60
Obrázek 29: Světový řetězec rychlého občerstvení McDonald's.	72
Obrázek 30: Přímé zahraniční investice v Brně. Firma Honeywell, průmyslová zóna Černovická terasa.	72

ISSN 1802-128X

Masarykova univerzita Brno, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 2011

Příloha 1 Obrysová mapa světa

